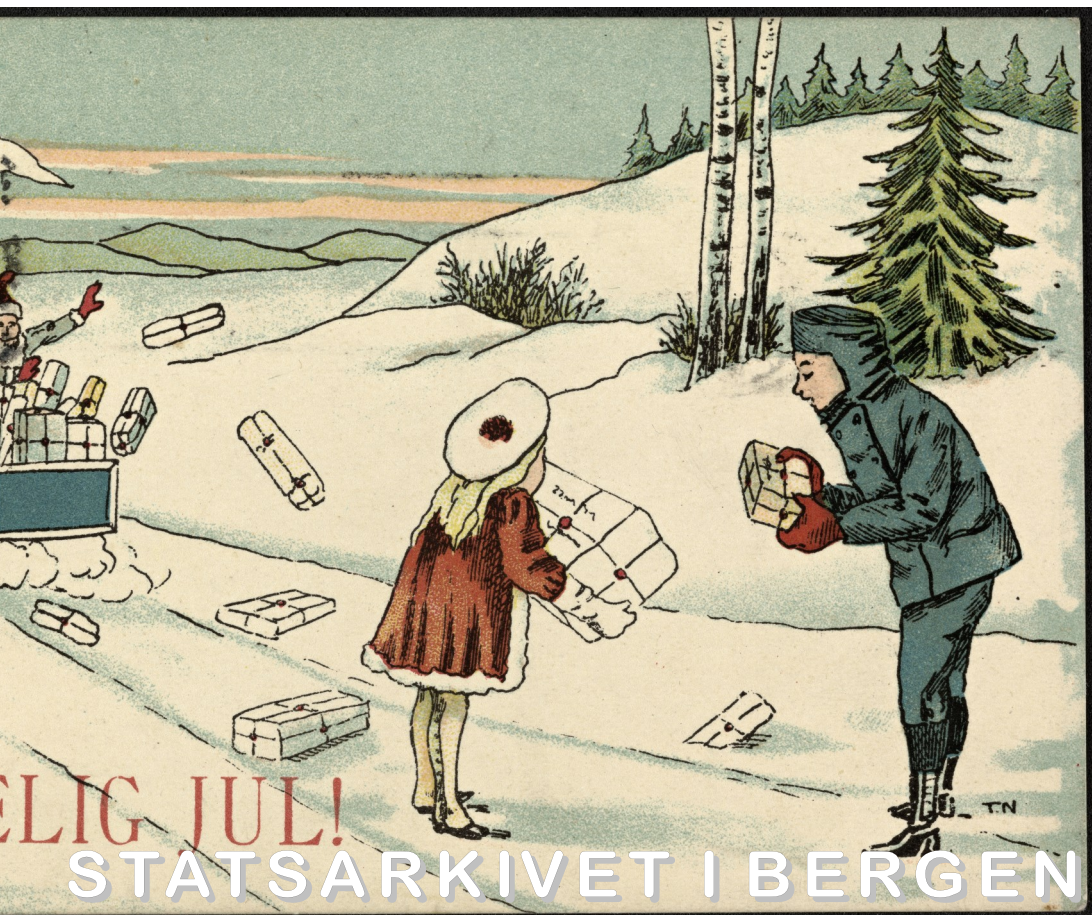

Bergensposten.

NR. 4

desember 2018

21. ÅRGANG

Bergensposten er en publikasjon som har vært utgitt av Statsarkivet i Bergen siden 1998. Dette er det 56. heftet i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Ansvarlig for utforming: Tom Myrvold
Trykk: Statsarkivet i Bergen
Opplag: ca. 1000

Redaksjon avsluttet: November 2018

Forside: Julekortet er fra ca. 1909 og viser julenissen i en ganske primitiv bil!

Bergensposten.

Innhald

Fra redaktøren	2
Anita Hjelle Lindvik-Sævareid: «Ora et Labora»	3
Einar Offerdahl: Det var en gang to mennesker	11
Yngve Nedrebø: «Att saaledis udi Sandhed findis»	19
Anita Skippervik: Samningen – ein typisk stril eller eit urfolk	35
Yngve Nedrebø: Lord Burghleys norske slektninger	49
Bjørn Davidsen: Mor Emmas hellekaker	55

Fra redaktøren:

Til dette nummeret har vi fått en artikkel fra Anita Hjelle Lindvik-Sævareid om den katolske sykehusdriften i Bergen, som varte fra 1901 til 1983. Artikkelen er bygd på hennes mastergradsoppgave i historie fra 2015.

Einar Offerdahl har bidratt til mange nummer av Bergensposten, og han har denne gangen hentet fram historien om sin slekts opphav på Rotihaug i Eid i Nordfjord.

I 1686 satte stiftsskriveren Herman Garmann i gang et tidkrevende arbeid med å synfare så godt som alle kirkene i Bergen stift. Resultatet ble en vakkert skrevet rapport for hvert prosti. Vi har skrevet av den som gjelder Hardanger og Voss og presenterer den her.

Anita Skippervik har skrevet om befolkningen i Samnanger, og lurer på hvor samningene har sitt opphav.

Gentesting kan avdekke ukjente og overraskende slektsforbindelser. Samtidig som William Cecil stod på høyden av sin makt som dronning Elizabeths nærmeste rådgiver, samlet en søskenflokk seg i Breim for å dele jordegods, trolig fullstendig uvitende om at de tilhørte samme slekt som lordene.

Tradisjonen tro har Bjørn Davidsen funnet fram en kakeoppskrift, ikke en ren julekake denne gangen, men i hvert fall velsmakende!

Vi forventer å kunne sende ut et nytt nummer av Bergensposten i februar.

Vi sender leserne våre beste ønsker om en god jul og et Godt Nytt År!

Yngve Nedrebø

Anita Hjelle Lindvik-Sævareid: «ORA ET LABORA»

Artikkelen er bygd på masteroppgave ved Historisk fakultet, Universitetet i Bergen 2015 – «Katolsk sykehusdrift i Bergen 1898 – 1984».

De katolske søsterkongregasjonene som kom til Norge i siste halvdel av 1800-tallet, kom fra ulike land og i et varierende antall. I Bergen var den katolske menigheten blitt etablert i 1858, og dette gjorde sitt til at katolske søstre også ankom byen. I tilknytning til kirken ble det også drevet en katolsk skole, der søstrene underviste. Ambulant sykepleie i private hjem som søstrene også bidro med, gjorde at de tjente penger på sin virksomhet. På grunn av en økende befolkning og mindre skepsis til sykehus, ble dette en vekstperiode for sykehusutbygging. Det offentlige bidro med de midler de hadde til rådighet, men de klarte ikke å dekke behovet for medisinsk hjelp til befolkningen.

St. Franciskussøstrene, som var de mest tallrike på Vestlandet, overtok hospitalet ved siden av St. Paul kirke i sentrum av Bergen i 1901. Sykehuset ble oppført i 1898 i Nygårdsgaten 3, og ble i de tre første årene drevet av tre franciskanerinner, med hjelp fra to fra St. Josepssøstrene i Kristiania. Disse ble med over i den nye kongregasjonen som ble stiftet i 1901. Dette var den første norske nonneordenen, og det ble St. Franciskussøstrene som for alltid skulle bli assosiert med sykehusdrift i Bergen i de kommende tiårene. Behovet for helseinstitusjoner var stekt til stede, og søstrene så sin plikt til å avhjelpe på dette

området. Der de offentlige myndigheter kom til kort, var søstrene på banen og satte sine ressurser til disposisjon. Dette gjaldt både søstrenes arbeidskapasitet, og de økonomiske ressursene som kongregasjonen hadde til rådighet. Den sterke katolske tradisjonen for utøvelse av barmhjertighetsgjerninger var en av drivkreftene bak søstrenes engasjement.

I statistisk materiale fra ca. 1900 vises det at den største andelen av pasientene var

ST. FRANCISKUS KLINIK.

ikke-katolikker, utenbys fra og fra lavere sosiale lag. Sykehuset fungerte dermed også som et regionsykehus, og ikke bare for byens egne innbyggere.

De første tiårene av 1900-tallet var det de store epidemiene som herjet befolkningen, og dette avspeilet seg i pasientene på sykehuset. Meslinger, skarlagensfeber og difteri krevde på denne tiden ofte sykehusinnleggelse. Fra 1909 ble St. Franciskus hospital også ledende på øyeoperasjoner, noe som senere skulle bane vei for utbygging og spesialisering på området. Psykiatriske pasienter var til tider også en pasientgruppe som sykehuset tok hånd om, kanskje var diskresjonen her bedre enn på det offentlige psykiatriske sykehuset i Sandviken og forholdene bedre? Sykehuset hadde i alle fall mange pasienter, og plassmangelen begynte å bli prekær.

De katolske søstrene var den største aktøren innen klinikkdrift innen øyesykdom-

mer, og når de var på sitt største hadde de klinikken i 14 norske byer. I 1923 kjøpte kongregasjonen et herskaps hus i Parkveien 22 i Bergen. De driftige øyelegene dr. Uchermann og dr. Malling trengte mer plass til sine pasienter, og i og med at utvidelsesmulighetene ved siden av hospitalet i Nygårdsgaten 3 var umulig, måtte man se seg etter andre muligheter. Den 1. september ble bygget overtatt av søstrene, og den første pasienten var på plass i oktober. I mellomtiden måtte hele huset ombygges.

I protokollene står det at det måtte holdes basar for finansiere utstyr, og store inngrep måtte gjøres i bygningsmassen. Biljardstuen ble kapell og vinkjelleren mottagelsesrom. Badet ble operasjonsstue og garasjen spisestue for søstrene. Denne ominnredningen førte til at huset kunne ta imot 50 pasienter til forpleining. En øyeoperasjon på 1920-tallet var en omstende-

Florida var lenge eid av Rasmus Wallendahl (1823-1896), deretter overtatt av hans enke Cathinka, og i 1918 overdratt til enken etter dattersønn Einar Michelsen (1882-1921), Benedicte von Tangen. Hun solgte til St. Franciskussøstrene i 1929.

lig prosess, og en søster har fortalt om prosedyrene: «Forberedelsene ved en stæroperasjon varte i 4 dager. Øyehårene ble fjernet, øynene dryppet med lapis, optochin og sterilt saltvann. Etter operasjonen måtte pasienten holde sengen i 8 dager». Det var ikke snakk om polikliniske behandlinger og kort liggetid i mellomkrigstiden.

Selv om St. Franciskussøstrene hadde utvidet virksomheten med øyeklinikken i 1923, ble det likevel for trangt på hospitalet i Nygårdsgaten. I januar 1929 ble det så prekært at til og med doktorstuen måtte tas i bruk til undersøkelser. Nye muligheter ble vurdert, og senere samme år ble et herskaps hus på Florida kjøpt av søstrene. Denne nye investeringen hadde

utbyggingsmuligheter i rikt monn, og ved nye ekspansjonsplaner var der en stor tomt som de kunne bygge videre på. Sengekapasiteten ble nå utvidet til å kunne betjene 120 pasienter ved de tre institusjonene kongregasjonen rådde over. Opp gjennom hele 1930-tallet var plassproblemene et stadig tilbakevendende problem for St. Franciskussøstrene. Det var den kjente arkitekten Ole Landmark som fikk i oppdrag å tegne et større og mer moderne nybygg på Florida. I 1935 ble tegningene ferdigstilt, og det ble nå beregnet at pasientantallet bare på grunn av utbyggelsen kunne øke til 140. Sykehuset åpnet 8. desember 1937, og dette nyklassistiske monumentale nybygget var med sin beliggenhet et utstillingsvin-

du for de katolske søstrenes sykehusvirksomhet i Bergen.

Som for størstedelen av den norske befolkning ble krigsårene en periode der de normale samfunnsfunksjonene- og forholdene dramatisk endret. Sykehuset Florida var sammen med 8 andre sykehus i Norge, et av de som ble fullstendig overtatt av tyskerne under krigen.

I de første maidagene i 1940 skjedde det en brann, etterfulgt av en eksplosjon på Marineholmen, som lå nær Sykehuset Florida. Flere ble drept på Marineholmen, men på Florida ble det bare materielle skader. En av søstrene skrev samme dag: «Næsten alle ruter i huset knust i tusend småbiter, flere vinduskarmer helt revet ut og slengt inn i værelsene, dører ødelagt, men tross i alt, patientene og søstrene ble uskadd». Noen holdt nok sin vernende hånd over søstrene og deres virke.

Senere samme måned kom det 50 tyske soldater som skulle innlosjeres, og noen dager senere forlot søstrene sitt livsverk. Noen av søstrene fulgte pasientene hjem, og fortsatte videre med ambulant sykepleie i private hjem. Også Øyeklinikken i Parkveien og gården Nyland i Sandviken, som søstrene eide, ble rekvirert av okkupasjonsmakten. Men gjennom en avtale mellom søstrenes advokat Bekker, og representanter for den tyske okkupasjonsmakten, ble det betalt kompensasjon til kongregasjonen for benyttelse av bygningene de hadde overtatt. Dette hjalp nok på den økonomiske biten, men for søstrene ble det store omveltninger i deres utførelse av sitt kall og virke. Men hverdagen måtte fortsette, og samarbeidet

mellom norske og tyske myndigheter måtte gå sin gang. Det var ikke alltid like vanskelig og konfliktfylt.

I januar 1941 ble Sykehuset Florida omgjort til marinelasarett, og fem av St. Franciskussøstrene fikk sin daglige arbeidsplass der under tysk ledelse. Ved den store eksplosjonen på Vågen i Bergen 20. april 1944, ble det gamle St. Franciskus hospital i Nygårdsgaten tatt i bruk som akuttmottak for skadede etter denne ulykken. Denne tragiske hendelsen skjedde ved at det nederlandske ammunisjonskipet «Voorbode» med 120 tonn ammunisjon kom i brann og ble detonert mens det lå ved havn i Bergen.

I ettertid har det blitt spekulert om sabotasje, men ingenting konkret har blitt bevist. Nærmere 200 mennesker ble drept, og nesten 5000 ble så skadet at de trengte legebehandling. Fem leger som var tilknyttet hospitalet, men som ikke var på jobb denne dagen, kom og tilbød sin hjelp for å avlaste søstrene under den kritiske situasjonen som eksplosjonen førte til. Det ble senere besluttet at sykehuset skulle ta imot og pleie skadede etter denne ulykken så lenge det var nødvendig uten å ta betalt for dette, som et bidrag til de skadelidte som hadde mistet hus og hjem i tillegg til de medisinske komplikasjonene de hadde å stri med.

Etter freden i mai 1945 var Sykehuset Florida fremdeles på fremmede hender, denne gang beslaglagt av de allierte. Hele huset var tatt i bruk av engelskmennene, men fremdeles virket det fire søstre fra kongregasjonen der. Tyskerne bygget under okkupasjonen en stor barakke på Florida, og denne ble etter krigen benyt-

Den nye bygningen Florida sykehus stod ferdig i 1937 og var tegnet av Ole Landmark..

tet av russiske krigsfanger. Søstrene fikk ikke tilbake kontrollen over eiendommen før i 1946, og det synet som møtte de ble beskrevet av en søster slik: «Men hvordan det så ut! Det var til å gråte over. Men forenede krefter tok vi først og fremst fatt på rengjøringen. Vi måtte tilkalle mange håndverkere for å reparere alt som var ødelagt. Vi hadde flere vaskehjelpere. Men det varte lenge før vi fikk alt i brukbar stand».

Utfordringen for søstrene stod i kø, som for samfunnet ellers for å bygge opp det som under okkupasjonen var blitt ødelagt. Med en ny start, skulle samfunnsmaskineriet og aktiviteten på sykehuset gradvis bygges opp og nå nye høyder i de kommende tiårene etter krigen.

Krigsårene ble for søstrene en periode der de ikke fikk utøvd sitt virke i tråd med sine intensjoner. Men etterkrigstiden skulle også by på nye utfordringer, der den politiske agendaen skulle sette be-

grensninger og krav til hvordan de katolske søstrene skulle utøve sine gjerninger, og hvordan myndighetene ønsket utviklingen innen helsevesenet skulle gå. Det ble nå utformet nasjonalt landsplaner for hvordan sykehusstrukturen skulle utvikles i Norge.

På Vestlandet var de private sykehusene forholdsvis dominerende, med fire store aktører i Bergen. Dette var i tillegg til de katolske institusjonene, Betanien (metodistkirken), Diakonisseklinikken (DNK) og Røde Kors klinikken. Fylket hadde mange planer for organisering og nybygging, men utover 1950-tallet skjedde det lite, selv om planene var tilstede. Det var politisk uenighet om nybygg eller fortsatt samarbeid med de private aktørene i bransjen. I 1956 ble det vedtatt at Hordaland fylke i samarbeid med Staten og Bergen kommune skulle gå sammen for å finansiere en videre utbygging av det offentlige sykehuset på Haukeland.

Hos St. Franciskussøstrene var det ikke lenger plassmangel som var det store problemet, men bemanningssituasjonen som til tider var prekær. Kongregasjonen hadde helt siden oppstarten utdannet sine egne sykepleiere, ofte i samarbeid med de andre sykehusene. Men dette var en langvarig utdannelse, og søstrene besluttet i 1960 å starte opp med å utdanne hjelpepleiere, som kunne avhjelpe på mangelen på pleiepersonale ved sykehuset. Fra 1961 – 1983 ble det uteksaminert 43 kull fra hjelpepleierskolen, som holdt til i øverste etasjen på sykehuset. Kurset ble også kalt samaritkurs, og var helt i begynnelsen på ett år. Fra 1962 ble dette omgjort til ½ årlige kurs, med opptak vår og høst. Det ble undervist i anatomi, hygiene, kostlære og praktisk sykepleie. Selv om utdanningen av hjelpepleiere var igangsatt våren 1961 gikk problemet angående personalmangelen ved søstrenes institusjoner som en rød tråd gjennom kongregasjonens historie. Det var mangelen på kvalifisert personale det gjaldt.

Ønsket om egne utdannede sykepleiere var et de viktigste målene for søstrene, men ved synkende rekruttering til kongregasjonen var dette et av de områdene hvor mangelen på nye søstre viste seg først. I et rådsmøte med Biskopen 20.02.1963 kom frustrasjonen på nytt til overflaten: «Hva kan vi gjøre for å skape en lettelse i den situasjonen som kongregasjonen befinner seg i? D.v.s i den søstermangel som overalt hersker. Biskopen sier i den anledning at det gjelder å ha motet oppe og ha tillit. De andre kongregasjonene har den samme vanskelighet og problem. Ingen har tilvekst. Det skal foretas en visitas, og så må vi avvente og

be».

Sykehusloven av 1969 ble et virkemiddel for å styre utviklingen i retning av et mer ensartet helsevesen og en helhetlig styring. Sykehusloven ga fylkeskommunen det overordnede ansvar for å planlegge og drifte institusjoner. Men de private sykehusene skulle fremdeles spille en rolle, og fylle egnede funksjoner. Dette betydde at dersom de private sykehusene, som de katolske var, hadde spesielle kompetanseområder, skulle de tas med og samarbeides med inntil videre.

Sykehuset Florida var som kjent spesialister innen øre-nese- og halsbehandling, noe som det offentlige helseilbudet i Hordaland ikke hadde så stor kapasitet på i denne perioden. Dette ble redningen for det katolske sykehuset i mange år fremover, og gjorde sitt til at driften kunne fortsette. Selv om Haukeland sykehus fikk sine egne avdelinger på disse områdene i 1961 var kapasiteten bare på totalt 22 senger og to operasjonsstuer, og dekket dermed ikke etterspørselen i Bergen og Hordaland. (Bergen og Hordaland ble slått sammen til ett fylke 1.1.1972).

På begynnelsen av 1970-tallet hadde Sykehuset Florida flere avdelinger, og var et fullverdig sykehus med de viktigste funksjonene. De hadde 150 senger til disposisjon og både en kirurgisk og medisinsk avdeling, i tillegg til de tidligere nevnte spesialiteter. Hudbehandling ble også gitt, og de hadde eget laboratorium og røntgeninstitutt.

I 1972 forespeilet det fylkeskommunale planutvalget at den kirurgiske og medisinske avdelingen på Florida var for små

til å ha en videre berettiget eksistens, i og med at Hospitalet Betanien hadde nylig bygget ut sine respektive avdelinger. I stedet skulle Sykehuset Florida få en økning i sin øre-nese-hals kapasitet fra 70 til 110 senger. Selv med utbyggingen av Haukeland sykehus, viste prognoser frem mot 1980 at det offentlige ikke hadde kapasitet til å dekke disse behov ved sine institusjoner. Det ville fremdeles være manko på 41 sengeplasser ved tiårsskiftet. Med denne begrunnelsen måtte derfor de private sykehus som Sykehuset Florida være med i den helsemessige kabalen, skulle den gå opp.

Sykehuset Florida var et veldrevet sykehus. Dette kan slås fast etter gjennomgang av årsmeldinger fra årene 1975, 1976 og 1977. Det ble hevdet at de katolske sykehusene var umoderne, for små og lite effektive, men dette stemmer lite med hva rapportene forteller. Sykehuset hadde en effektiv og økonomisk drift av sine avdelinger. Den gjennomsnittlige liggetiden var lavest ved sykehuset, nest etter Haukeland. Dette kan nok bero på at sykehuset ikke hadde de tunge inngrepe- ne, som hjerteoperasjoner osv, som automatisk genererer flere liggedøgn enn en øyeoperasjon. Når det gjelder kostnad per kurdøgn for 1975 var sykehuset det eneste som lå under budsjettet, og de hadde et overskudd av driften som ingen andre sykehus i Hordaland kunne matche. I en rapport om helsevesenets effektivitet kommer Florida særlig godt ut: «Skal ein trekkja ein forsiktig konklusjon av talma- terialet, må det væra at Fylkessjukehuset på Stord og Sykehuset Florida synast å utnytta ressursane meir effektivt enn samaniknbare sjukehus».

På 1970-tallet og begynnelsen av 80- tallet var det ikke bare søstrene og legene som hadde sin arbeidsplass på sykehuset. For å få den daglige driften til å gå rundt var man avhengig av «verdslig» arbeids- kraft. På sykehuset var ordinært ansatte i flertall og per 1981 hadde sykehuset 169 stillingshjemler. Søstrene var på dette tidspunkt på vikende front, og var av- hengig av vaktmestere, vaskehjelper og kontorpersonale mfl., for å kunne drive forsvarlig og effektivt. Kanskje var søst- rene spesielt dyktige til å administrere og få mye helse ut av hver krone?

I et brev til kommuniteten på Sykehuset Florida skriver søster Ester Smid om den store hjelpeløsheten hun føler, og om bekymringen for fremtiden for sykehuset: «Etter at Sykehusloven er trådt i kraft i 1970, er det Hordaland fylke som står for driften av sykehuset. I flere år har kong- regasjonen ikke hatt tilgang til unge kref- ter, og en må vel si at i så henseende har den nye sykehusloven vært en stor hjelp for oss. På den andre siden blir søstrene mer og mer fremmedgjort på sin egen arbeidsplass. Denne skyggesiden av lo- ven kommer hvert år mere frem pga. at flere og flere av de ansatte ikke har forut- setninger for å kunne ha kjennskap til hvor mye arbeid søstrene har lagt ned i sykehusdriften i årenes løp». Søster Ester avslutter hjertesukket med et viktig po- eng: «Søstrenes leve- og arbeidsmiljø er nært knyttet til hverandre, og det er en levemåte som de fleste i dag ikke forstår, noe vi heller ikke kan vente».

Selv om Sykehuset Florida hadde en god del verdslig personale, var ledelse og økonomi de deler av driften som søstrene selv tok seg av. Dette kunne ikke overla-

tes til andre, og uten tilsig av nye søstre var problemet høyst relevant. Dette gjaldt ikke bare St. Franciskussøstrene i Bergen, men også kongregasjonene i andre norske byer. Stadig færre unge kvinner søkte seg til et liv i tjeneste for andre, og for de katolske institusjonene var dette kritisk i forhold til driften.

Ved inngangen til 1980-tallet hadde søstrene i Bergen et håp om at driften kunne reddes inntil videre, men offentlige helsemyndigheter ville noe annet. Den medisinsk-faglige ekspertisen ble ikke tatt hensyn til, og argumenter fremsatt av leger med kjennskap på det aktuelle området ble ignorert. I et brev til fylkesordføreren i 1982 beskriver leger ved sykehuset sin bekymring knyttet til den politiske prosessen for avvikling av sykehuset. Ved en gradvis nedleggingsprosess, der pasientgrupper og funksjoner ble endret og omdefinert kan en ved å endre fokus få gjennomført sine opprinnelige hensikter. Sterke administrative og politiske krefter i fylkeskommunen ville ha sykehuset nedlagt. Og man kan saktens spekulere i om det hadde gått prestisje i saken, slik som det ofte gjør med ulike offentlige prosjekter.

Den 30. desember 1983 ble den siste operasjonen utført ved sykehuset. I sam-

tale med den siste ansatte legen, kom det fra vedkommende frem sterk kritikk i forhold til nedleggelsesprosedyrene ved Sykehuset Florida. De faglige og medisinske forholdene ble ifølge han overkjørt av de politiske prosessene forut.

For mange av søstrene som hadde sitt daglige virke på sykehuset, må nedleggelsen ha vært en stor emosjonell belastning. I et fellesbrev fra mars 1984 står det: «I nærmeste fremtid, sommeren - høsten, flytter de søstre som ennå bor på Mariaheimen (søsterboligen på Florida) til en annen kommunitet. Jeg kan forstå at det ikke er lett å ta avskjed med en gjerning som søstrene med stor offervilje og innsats har bygget opp. Men kongregasjonen ser ingen annen utvei».

Jeg avslutter denne beretningen som i den originale masteroppgaven med pater Halvard Rieber-Mohns ord om katolske søstres innsats for norsk helsevesen gjennom flere generasjoner:

«Fire slektsledd «nonner» gav med sinnsro sine liv for de syke i Norge der helsetjenesten ble sent utbygget – fattige som vi var. Dagens rike olje-Norge har simpelthen glemt dem og deres trofaste innsats. De klager selv ikke over det – de har sin lønn annetsteds».

Einar Offerdahl:

DET VAR EN GANG TO MENNESKER

En beretning om hvordan jeg som amatørgenealog gav meg ut på leting etter opplysninger om de eldste representantene for min slekt i Nordfjord:

STAMFORELDRENE ERIK ROTIHAUG (1675-?) og SIGRID ARNES-DATTER (1676-1745).

Motivet var nysgjerrighet etter å få vite, jaktleden ved å søke og finne.

Fortidens faktaverden blir mer og mer diffus jo lengre tilbake i tiden man våger seg, Men gransking av trykt og digitalisert kildemateriale, og velvillig hjelp fra Statsarkivet i Bergen, gav lønn for strevet. Jeg formoder at mange av Bergenspostens lesere, i likhet med meg selv, synes at slektsgransking er en fascinerende syssel. Noe som skaper potenserende engasjement etter hvert som prosessen med å ekstrahere informasjon fra kildene om mennesker som har levd lenge før oss, gir resultater.

Etter å ha lest om de erfaringer jeg personlig har gjort, får kanskje noen som hittil ikke har syslet med ættegransking, lyst til å begynne. En utfordring venter på deg her, kjære leser, hvis du synes det kan være spennende å finne svar på genealogiske problemer i din egen slekt. Tar du utfordringen, ønsker jeg deg lykke til!

ERIK OG SIGRID BLE AKTØRER på livets scene i en tid som i alle ting var så forskjellig fra vår egen som tenkes kan.

De aller yngste av våre etterkommere vil nok undre seg storlig når de av oss slektninger i 9. ledd får høre at Erik og Sigrid måtte klare seg i et samfunn hvor elektronmedier var non-eksistente, og at til og med ferdigheter som vi i dag regner for selvfølgelig - lese, skrive og regne - var alt annet enn utbredt blant allmuesfolk den gangen. Vi kan være temmelig sikre på at Erik og Sigrid ikke eide hverken bibel eller salmebok. Bøker var for de leseføre og leseinteresserte «kondisjonerte».

Norge var avisløst helt til 1763, da *Norske Intelligenz-Seddel* begynte å komme ut. Lysninger ble folk gjort kjent med fra prekestolen eller kirkebakken, mens nyheter i lokalsamfunnet ble kolportert fra munn til øre.

Kan vi anta at tidens store navn, som Tor-denskiold, Griffenfeld, Egede, Von Westen, Holberg o.a., var «kjendiser» for Erik, Sigrid og deres samtidige på grasrotplanet? Jeg tror det neppe.

Bare et par års tid før Erik og Sigrid ble født hadde Danmark startet opp med slave-handel. 1775 begynte den ulykksalige epoken med erobningskriger mellom Danmark og Sverige, og i Norge var det uår, sult og uroligheter. Den store nordiske krig, med pådriverne Fredrik 4. i Danmark og Karl 12. i Sverige, ble innledet i

Garden Rotihaug i Eid, tidligere kalt Haugen.

året 1700 og kom til å vare til 1720 (med en fredsperiode mellom 1701 og 1709).

Som kjent ble pliktig kristendomsopplæring (konfirmasjon) innført 1736, med Pontoppidans katekisme (i Norge fra 1738). Skoleplikt for barn over 7 år ble lovbestemt 1739. Både Erik, Sigrid og barna deres var født for tidlig til at de fikk nyte godt av de «velsignelser» disse to reformene brakte med seg. Men, som alle andre, hadde de påbudet fra 1735 om kirkegang hver søndag, med boteleggelse ved unndragelser, hengende over seg. I de tider var religion tydeligvis ingen privat og frivillig sak!

Siden Eriks og Sigrid Arnesdatters dager har brukerne på Rotihaug vært etterkommerne deres, like frem til i dag. Vi kan med andre ord regne dem for vår slekts opphav.

Som godt er, har knapt nok noen av våre aner levd og dødd uten å etterlate seg spor overhodet, som når vannet lukker seg om en stein som forsvinner i dyppet. Det har statlige og kommunale registratorer sørget for. Jeg synes derfor det ville vært uhyre interessant om vi kunne få vite mer enn det som er nevnt i bygdeboka om Erik og Sigrid og de nærmest etterfølgende brukerne. Som en annen Sherlock Holmes tente jeg derfor i figurlig forstand min pipe og fant frem «forstørrelsesglasset».

Jeg prøvde meg først i Digitalarkivet på Internett. Etter iherdig søking kunne jeg fastslå at begredelig lite digitalisert informasjon om våre aner så langt tilbake var gjort tilgjengelig på det tidspunktet. (Siden er alle kirkebøkene for Eid t.o.m. 1907 kommet i skannet utgave.) Det ves-

le jeg fant, la jeg i «godteposen» og skal ta det frem om en liten stund.

Siden tok jeg kontakt med Statsarkivet i Bergen, og statsarkivaren der kunne bidra med flere viktige opplysninger om våre stamforeldre.

Innledningsvis skal jeg sammenfatte det bygdeboka kan fortelle. Men først noen kritiske bemerkninger om selve boka:

Opplysninger om brukernes søsken leter man forjeves etter, med mindre personen(e) har tilknytning til gården, som for eksempel sameier. Man må møysommelig søke i andre kilder når man trenger slike data. Det er godt at en slik svakhet ikke hefter ved moderne bygdebøker. Disse har omtale av *alle* innbyggerne i kommunen, ikke bare dem som er gårdbrukere. En slektsgransker får derved færre problemer å hanskes med!

Altfor sjelden blir årstallet for en persons fødsel angitt. Nesten gjennomført får vi bare vite personens dødsår og levealder, og så må vi til med hoderegning for å bestemme fødselsåret. Og datoer glimrer med sitt totale fravær.

Jeg kjenner ikke til at noen i ettertid har påtatt seg å kontrollere om fremstillingen av gården Rotihaugs historie på side 199 i alle deler er korrekt. Det burde etter min mening være en oppgave for forfatteren av en tiltrengt oppdatert og moderne bygdebok for Eid å undersøke om disse opplysningene stemmer med kilde-materialet som Statsarkivet i Bergen disponerer, og evt. legge til ny kunnskap.

A. Resultater fra bygdeboka

Erik (?- ?) og *Sigrid Arnesdtr.* (1676-1745). I avsnittet om Rotihaug s. 198-199 i bygdeboka leser vi at eier av «Hougen» (som gården het da) på slutten av 1600-tallet¹ var borger Sander Jonsen Warvik i Bergen. (¹ Det står riktignok «sist på 1700-talet», men ut fra sammenhengen skjønner vi at det må være feilskrift eller trykkfeil.) Erik bygslet hele gården fra 1704. 1736 kjøpte lensmann Didrik Madsen «Hougen» av Sander Warviks enke, Gisbrigt. Madsen beholdt sagbruket, men bygslet bort selve gårdsbruket. Navnet på denne brukeren er ikke nevnt, men vi får vite at Eriks sønn, Hans – i en alder av 26 år – bygslet hele gården av Madsen 1737.

Noen ubesvarte spørsmål:

Hvilken gård og kommune kom Erik og Sigrid fra?

Hva var Eriks farsnavn?

Når døde Erik?

Hvem var Sigrids far, Arne?

B. Resultater fra Digitalarkivet på Internett

I databasen «Manntal 1663-66 for Nordfjord prosti» finner vi en *Halfver Erichsen*, 12 år 1664, fra gården «Gredhoug», Ejd. I «Manntal 1701 for Nordre Bergenhus amt» er *Erich Halfvorsen* oppført som sønn av Halfvor Erichsen, 49 år, fra gården «Grødhog». Erich er da 26 år og innrullert som soldat ved Nordre Bergenhusiske Infanteriregiment under Den

store nordiske krig 1700-21. Oppholdssted: «hieme». Søsken: Siver H. (11 år), Olle H. (5 år) og Jørgen H. (2 år).

Jeg satser på at denne Erich Halfvorsen er den samme som vår stamfar Erik på Rotihaug. Navnet Halffver eller Halfvor ville vi i dag selvsagt skrevet Halvor, (som er en yngre form av Hallvard). Bygdeboka har valgt den sistnevnte navneformen på Eriks far, altså *Hallvard* (Eirikson Ryst).

Gredhoug/Grødhog har i bygdeboka skriveformen Grøthaug. - «Garden er venteleg bureist frå Bjørhovde» (ibidem).

C. Resultater fra Statsarkivet i Bergen ved statsarkivar Yngve Nedrebø

om våre stamforeldre på Rotihaug. Jeg gjengir de to meldingene ordrett:

”Erik Hougen står som bruker i matrikkelkassabok for Nordfjord til 1736. Første gang han føres inn, 1716, kalles han Erik Halversen. Han var da eier av 1 pund smørs leie i gården, som var «assignert Capteinen». I tillegg bygslet han 2 pund smørs leie av Didrik Madsen. Før 1736 var Eriks part solgt til Zander Jonsen.”

”I 1701-manntallet står soldat Erik Halversen, 26 år, to ganger i manntallet for Eid: Som tjener hos lensmannen på Skibenes, og som sønn på Grøthaug. Det er Ole Halversen som fikk bruket på Grøthaug etter faren Halver Eriksen, som ifølge bygdeboken skal være fra Ryst, og som i mann-

tallet 1701 står oppført med alder 49 år. Vi kan ikke se at det er skifte etter Halver Eriksen, slik at vi ikke får kontrollert om det var hans sønn Erik som kom til Haugen, men siden det ikke ser ut til å ha vært mer enn én med dette navnet i Eid i 1701, kan det unektelig høres ut som det sannsynligste.”

1. melding: «Sigrid Arnesdatter døde i 1745, angivelig 69 år gammel.»

2. melding: «Siri Arnesdatter Rotihaugen, 69 år og 8 uker gammel, er registrert blant døde i Eid under datoen 5. desember 1745 [s. 28], men dét er snarere jordpåkastelsesdatoen enn dødsdatoen. Mannen, Erich (Halversen) Rotihaug, finner vi ikke blant døde i Eid.”

”Aldersangivelser på 1700-tallet var omtrentlige, men vi kan vel gjette på at Erik Halversen og hans kone Sigrid Arnesdatter er født i siste halvdel av 1670-årene.”

Jeg er glad for at min gjesterolle som «privatdetektiv» gav de samme resultatene som dem Statsarkivet i Bergen kom frem til om vår stamfar Eriks identitet.

Nå kan vi altså supplere bygdebokas omtale av Erik og Sigrid med opplysninger som gir svar på de to første spørsmålene jeg stilte foran.

Etterforskningen så langt viser at vi med en grad av sannsynlighet som grenser til visshet kan fastslå at vår stamfar på Rotihaug het **Erik Halfvorsen** (evt. Hallvardsen) **Haugen**. (Som før fortalt ble gården kalt Haugen den gang, skrevet Hougen(n)). Nedenfor skal jeg nevne to andre prov som gjør at vi trygt kan sette

to streker under dette svaret: dåpsinnførselene 1738 og 1745.

Bygdeboka gir ingen opplysning om Eriks livsløp. Det står bare: «Erik br. 1704 heile garden, g.m. Sigrid Arnesd. d. 1745, 69 å.g.» Det er altså Sigrid som døde 1745. (Jordfestet 6. desember, står det i kirkeboka iflg. Statsarkivet i Bergen.) Om Erik har vi bare opplysningene ved FT 1701 og det Yngve Nedrebø skriver. Fødselsåret kan settes til ca. **1675**, forutsatt at alderen 26 år ved FT 1701 er korrekt angitt, mens dødsåret ikke er kjent i det hele tatt, siden Erik - etter det statsarkivaren sier - ikke er å finne blant de døde i kirkebøkene 1 og 2 for Eid (se merkna-den nedenfor).

Men om tidspunktet for Eriks bortgang ikke lar seg nøyaktig fikseres, kan vi likevel trekke én slutning:

Da Eriks og Sigrids første barnebarn - en gutt - ble født 1738, ble det oppkalt etter sin morfar Knud. Statsarkivar Nedrebø tror at forklaringen på dette kan være at morfaren da var død, mens farfaren fortsatt var i live. Bortsett fra denne pekepinnen, er Eriks endelikt en gåte. Han kan ha dødd før Sigrid eller etter.

Iallfall fra omkring 1737, da sønnen Hans overtok som bygselmann, var Erik og kona innerster på Rotihaug, kan jeg tenke.

Farens navn var **Halvor/Hallvard Eriksen**, også stavet Halfhver/Halfvor/Halver Erichsen. Han var 12 år 1664 ved manntallet 1663-66 og 49 år ved manntallet 1701. Dette er sammenfallende årstall som gir fødselsåret **1652**. -

Halvor var trolig gift to ganger: ca. 1674 og 1689. Navnene kjenner vi ikke, men Halvors første gifte må ha vært Eriks mor, død en gang i 1680-årene. Vi vet heller ikke hvilket år Halvor døde, bare at det var etter 1701.

3. Eriks farsgård var gnr. 22 **Grøt-haug** på Eid. «Hallvard Eirikson Ryst br. heile garden 1682*», står det i bygdeboka. Neste bruker, fra 1720, ble Olle (Ole), ikke den mye eldre broren Erik. Dette kan vi etter min mening ta som indisium på at Erik i stedet - alt fra 1704 iflg bygdeboka - hadde valgt å bli bruker på Rotihaug og ville fortsette med det.

Det er rimelig å anta at Erik og Sigrid fikk flere barn enn de tre vi kjenner til: Synneve (ca. 1708), Arne (ca. 1710) og Hans (1713). Etter tidens navneskikk skulle eldste sønn oppkalles etter farfar og nest eldste sønn etter morfar. Arne fikk morfarens navn. Vi bør derfor kunne slutte at Arne hadde en eldre bror som ble oppkalt etter farfaren, Halvor. Belegg for dette kan vi naurligvis ikke finne i dåpslistene, siden kirkeboka før 1722 ble til aske ved brannen på Eid prestegård 1721. Men i dåps- og i dødsfallsregisteret for året 1745 kan vi med møyte tyde prestens gotiske håndskrift og lese at Hans' og Synneves barn «**Halvor** Hansen Rotihougen» ble døpt **20.2.1745** (s. 25) og gravfestet **6.12. s.å.**, « $\frac{1}{2}$ aar og 13 uger gammel» (s. 28). Bortsett fra at dette er nøyaktig samme dag og år som barnets farmor, Sigrid/Siri Arnesdatter, ble gravfestet, har vi her **et eklatant bevis for at stamfar Erik er den vi tror han er, og at en Halvor Eriksen Rotihaug virkelig har eksistert.**

Det er lett å gå surr i alle disse Halv-orene. La oss derfor kalle Eriks far Halvor (I), Eriks eldste sønn Halvor (II) og Hans' tredje sønn Halvor (III). Vi ser altså at oppkallingsreglene er fulgt til punkt og prikke: Som oldefar ble Halvor (I) oppkalt i Halvor (III) etter at eldstebroren Knud var oppkalt etter sin morfar, og nest eldste bror Erik etter sin farfar.

For meg høres det mest resonnabelt at Halvor (II) døde som barn. Etter min mening forklarer det best hvorfor Hans og ikke Halvor kom til å alternere med Erik som navn på eldstesønnene i etter-slekten. Det var jo slektsgreinen til Hans (I) som ble brukere på Rotihaug. Hadde derimot Halvor (II) - Halvor Eriksen - vært liv laga, kunne det lett ha blitt en annen historie. Da hadde det kanskje blitt Halvor (II) som kjøpte Rotihaug, og så ville rimeligvis først en Erik og deretter en Halvor blitt de nye mennene etter ham. Med andre ord ville Halvor og ikke Hans blitt «institusjonalisert» som døpe-navn på annenhver odelsgutt i generasjonene som fulgte.

Sigrid eller Siri?

Siri er en yngre form av Sigrid, vanlig brukt på 1700-tallet. Det var Siri-navnet presten bokførte da Sigrid døde 1745. Jeg ser i databasen Family Search at Sigrids og Eriks sønn Arne og kona Torbjørg fikk en datter, Siri, døpt 12.02.1746, som da altså er oppkalt etter sin mormor. Hvis vi vil, kan vi derfor med god grunn hevde at Eriks hustru egentlig het Siri. Nå er det imidlertid slik at alle bygdebokforfattere følger reglene for normerte fornavn og ser bort fra skrivemåten de

finner i kirkebøkene og andre arkivalia. Siri blir da automatisk til Sigrid, Povel til Paul, Stephen til Steffen, osv. Hvilken navne-variant som er den korrekte, er derfor en vurderingssak. Som vi vet, var folk ordinært ikke lese-/skriveføre på denne tiden (1700- og 1800-tallet), og derfor var det opp til den oftest danskfødte presten å bokstavere navnet slik han mente det burde gjøres.

Bortsett fra dette ene tilfellet av oppkalling som jeg nevnte ovenfor, vet jeg ikke om andre bærere av Sigrid/Siri-navnet i Rotihaug-slekten.

Stammor Sigrids/Siris slekt (?)

Når vi spekulerer, får vi gjerne mer eller mindre lyse ideer. En modell som iallfall synes *rimelig* når vi prøver å løse problemet om Sigrids/Siris slekt, er denne:

Klemet Ytterhorn Litlestøl (ca. 1580-1650), g.m. *Siri* (ca. 1585-1655), fikk sønnen Amund omkring 1615.

Amund Klemetsen (ca. 1615-70) giftet seg med *Magdeli*, og de fikk sønnen Arne i 1637 som husmannsfolk på Otterdal/Otredal.

Arne Amundsen Otterdal/Litlestøl (1637-før 1701), født på Otterdal, bosatt på Litlestøl. Han var gift omkring 1660 og hadde flere barn. Peder Arnesen, f. 1669, døde i krigstjeneste 1700-20. Joen Arnesen, f. 1678, tok over Litlestøl-bruket da broren ble utkommandert. Mellom disse to – 1676 – kom søsteren *Siri*, som fikk navnet sitt etter oldemoren, siden hun hadde flere eldre søstre.

Nå kan vi ta en spurt frem mot konklusjonen:

Det er *Sigrid/Siri Arnesdatter Littlestøl* fra Hornindal (1676-1745) som omkring 1700 ble gift med Erik Halvorsen på Rotihaug.

OBS! For all del – dette er en *hypotese*. Sikre beviser kan ikke fremskaffes.

Stamfar Eriks slekt

Vi har fastslått at Eriks far var Halvor eller Hallvard Eriksen – alt etter hvordan vi moderniserer navnet. Han kom fra gården Ryst (av 'rust'= tett småskog). I oversikten over brukerne på Ryst foretrekker bygdeboka, som vi har sett, navneformen 'Hallvard'.

«Garden er nemnd for fyrste gong i 1602 med same jorddrott som på Naustdal. Før var garden kalla Øygarden og er venteleg bureist frå Naustdal.»

I årenes løp har Ryst hatt eiere av ulik stand, som adelsmannen Chr. Ulfeldt, futefullmektig Nils Michelsen, og prestene Otte Finde og Stevelin Reutz .

Bygdeboka har dette å si om de tre første brukerne på Ryst, nå bnr.2:

- Hallvard Steinbjørnson Naustdal, bygsla i 1602.

- Eirik Hallvardson, br. 1634, g.m. Anne, nemnd i 1646. Eirik var vanfør.

- Anders Eiriksson Naustdal, f. 1642, br. 1665, g.m. Ragnhild Olsd., d. 73 å.g. 1738.

Det er klar genealogisk sammenheng her,

og det faller naturlig for tanken å knytte Erik og hans far Hallvard an til disse navnene. Men for å være sikre, måtte vi vite mer enn det bygdeboka forteller. Jeg våger likevel den ikke altfor dristige gjetningen at Hallvard Steinbjørnson var Eriks oldefar, at bestefaren var Eirik Hallvardsen og Anders Eriksen hans onkel, en eldre bror av Hallvard Eriksen.

Naustdal er et velkjent navn fra vår eldste historie, omtalt både i Snorres Heimskringla og i Egil Skallagrims saga, opplyser bygdeboka. «På garden står to bautasteinar. Det er ikkje funne innskrifter av noko slag på nokon av dei, og ingen kan seie noko visst om når dei var reiste og kvifor. Men det er nok visst at garden må ha vore hovdingsæte i gamle tider.» - Så fortelles det videre at 1626 var gården adelsgoods, eid av Chr. Ulfeldt. Omtalen av andre eiere som overtok etter ham, er interessant lesning.

Steinbjørn-navnet er mye brukt av brukerne på nåværende bnr. 6, Naustdal. Den første er «Oluf Steinbjørnson, br. 1602, «skyskaffar» – en bror av Hallvard Steinbjørnson, kan hende?

Hvis mitt resonnement stemmer, kan vi følge den slektsgreinen som Erik Halvorsen Rotihaug representerer, bakover i tid via Grøthaug og Ryst til et av brukene på Naustdal. Jeg sier 'resonnement', for bare etappen fra Erik til Halvor Eriksen Ryst er underbygget av fakta som viser slektstilhørighet, mens resten er rimelige antagelser. Hverken bygdeboka eller Internett-kilder har gitt meg slik innsikt at jeg kan sette opp en helt sikker anekdote for Erik, men skal jeg si min mening, tror jeg resultatet godt kan forsvares.

I puslespillet vårt mangler fortsatt to brikker: Tidspunktet for Eriks død kan ikke dokumenteres, og spørsmålet om Sigrids herkomst (bortsett fra farsnavnet) må vi la stå åpent. Dette får vi bare slå oss til tåls med, siden kirkeboksmaterialet for Eid ikke går lenger tilbake enn 1722, som vi har sett. Men om slektsgranskeren må bite i det sure eplet, kan han ikke la være å akke seg over slik uflaks. Hadde kirkeboka før 1722 vært i behold, ville vi fått vite mangt i historien om våre eldste aner som vi nå bare kan spekulere over.

Hvor gammel den første kirkeboka for Eid prestegjeld er, vet ingen. Lov om at kirkebøker skulle føres, kom først 1685. Noen få prester hadde begynt innførslene før dette, etter påvirkning fra Danmark og andre land som hadde startet tidlig med slik registrering. Men et allment treghetsmoment har spilt inn, slik at det på landsbasis bare finnes 127 kirkebøker som tar til før året 1700. Kirkebok for Andebu 1623-1738 er Norges eldste kirkebok.

MERKNAD: Om kirkebøkenes pålitelighet

Det er foretatt en meget grundig forskning og etterkontroll av to kirkebøker over døde på 1700-tallet. Forskningen konkluderer med at i den ene kirkeboka mangler om lag 40 % av navnene på henfårne personer i bygda. Ved den andre er mankoen noen prosentpoeng mindre. Hva er årsaken?

Det er en kjensgjerning at prestene prak-

tisk talt aldri var til stede ved selve begravelsen før innpå 1900-tallet. Jordpåkastelsen skjedde ved en senere ordinær høymesse. Presten reiste ofte både langt og i uvær til sjøs til sine messer. Dødsfall han gravfestet, ble nok i beste fall notert på en huskelapp i prestekappen, som så en senere dag skulle føres til protokolls på prestekontoret.

Hvor mange huskelapper forsvant? Og hvor mange innførsler skulle skje på ren hukommelse, men ble glemte?

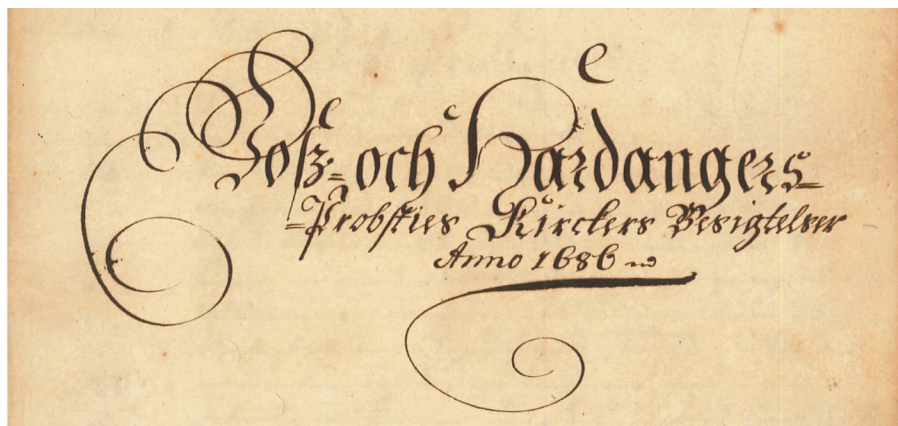
I Erik Halvorsens og Sigrid Arnesdatters tid satt sogneprest/prost Peder Rasmussen Finde (1677-1739) på Eid fra 1709. I 1721 brente prestegårdens hus og eventuelle opptegetninger gikk tapt samtidig. Peder Finde ble etterfulgt av Ole Værdal i 1740. Han var fra Voss, født i Rendalen – en «forstandig og nogenlunde belæst mand», sier biskop Pontoppidan ved sin visitas i 1750.

Hvor flinke og omhyggelige var disse to med protokollførslene? Der «liigtalen» skulle honoreres spesielt, kom nok den avdøde til protokolls. Men når vossepresten Værdal skriver «graffest en gammel kone» og ikke noe mer, skorter det tydeligvis på hukommelsen.

En glemselsfeil fra prestens side er den beste forklaringen jeg kan finne på at Eriks død ikke er kommet med i registrert over døde og begravede i kirkeboka. ...

Yngve Nedrebø:

«Att Saaledis udi Sandhed befindes»

I mai og juni 1686 var stiftsskriveren Herman Garmann (1648-1710) i Hardanger og Voss for å besiktige alle kirkerne i prostiet. Han hadde kalt inn kirkeverger og skjønnsmenn. De skulle sammen med ham se over bygningene, og de skulle gå grundig til verks. Han var interessert i å finne mulige takdrypp, manglende tjærebreing og de skulle se om noen av svillene var angrepet av råte. Han ville også se over inventaret, for å se om noe var utslitt, i stykker eller blitt borte. Resultatet av besiktigelsene i prostiet ble en 23 siders rapport, vakkert skrevet, og kvittert med «Att saaledis udi Sandhed befindes».

Stiftsskriveren hadde et travelt år. Tilsvarende rapporter finner vi fra samtlige prostier i stiftet, bortsett fra domprostiet. Ved de fleste kirkene ble det avdekket alvorlige feil og mangler, og kirkevergene fikk ordrer om hva de skulle gjøre, enten de skulle skifte trevirke, tette tak,

skaffe tjære eller bytte ut utslitt inventar.

Herman Garmann hadde allerede 28. oktober 1668, rundt 21 år gammel og egentlig ikke en gang myndig, fått brev med bestalling som «visestiftsskriver» i Bergen stift. Det innebar at han stod først i køen for å kunne få overta embetet. 11 måneder seinere fikk han denne bestallingen stadfestet, og 26. mars i 1672 ble han utnevnt til stiftsskriver i Bergen. Han etterfulgte Niels Hansen Smidt (ca. 1610-), som hadde bak seg en lang embetskarriere da han tiltrådte som stiftsskriver eller «stiftsombudsmann» i 1661. Smidt var også forpakter av Lyse kloster, og hadde så mye å henge fingrene i, at det i protokollene ofte står at andre skulle ta seg av stiftsskriverforretningene.

Med sine 38 år i embetet som stiftsskriver i Bergen var Herman Garmann unik. Han utmerket seg også med sin embets-

førsel. Vi har arkiverte kopier av det han foretok seg, helt tilbake til 1672, og han synes å ha vært grundigere og mer genuint opptatt av oppgavene sine enn de andre embetsinnehaverne, som oftest satt i embetet i relativt kort tid, før de fortsatte karrieren i mer innbringende stillinger, og gjerne også hadde nok av andre gjøremål og inntektsgivende embeter ved siden av oppgavene som stiftsskriver. Dessverre bærer arkivene etter dem også preg av det!

Herman Garmann overtok Nedste Mjelde på Osterøy etter foreldrene i 1674 og bodde der sammen med sin kone Adelaide de la Roche (1651-1723). Ingen barn vokste opp, og Nedste Mjelde gikk over til en brorsønn etter at Herman Garmann døde.

Stiftsskriverens oppgaver

Tre embeter som stiftsskriverer i Norge var opprettet allerede i 1574, og da i et forsøke på å få plass en beskyttelse av kirkene og kirkenes gods. Etter overgangen fra katolsk til protestantisk tid hadde kirkene og deres eiendommer vært utsatt for atskillige uheldige handlinger fra eventyrer som anstrengte seg for å berike seg selv. Stiftsskriverne fikk i oppdrag å lage jordebøker over all kirkelig eiendom, slik at man fikk sikker kunnskap om hva kirkene eide. De skulle også sette opp regnskap over kirkelige inntekter. Disse regnskapene skulle årlig reise til Akershus for å legge dem fram for stattholderen, men om avstanden ble for stor og reisen for kostbar, skulle de levere til nærmeste

lensherre i stedet. Det viste seg å være store oppgaver å legge på en enkelt person, og en del steder ble det tilsatt flere stiftsskriverer parallelt.

Stiftsskriveren fikk oppgaven med å byggle bort kirkens eiendommer, og de skulle føre tilsyn med kirkevergene. Kirkevergene skulle føre «stolebøker», inntekts- og utgiftsregnskap for hver enkelt kirkebygning, og stiftsskriveren skulle kontrollere disse regnskapene i hvert fall hvert tredje år. Stolebøkene gir gjennom de årlige regnskapene gode opplysninger om utgifter til reparasjoner og innkjøp til hver enkelt kirke.

Da den dansk-norske statskassen var rimelig bunnskrapt etter «store Nordiske krig» 1710-1719 og myndighetene i København var ute etter måter å skaffe inntekter, bestemte man seg for å selge de kirkene i Norge som lå «på landet», og det kom en serie med auksjoner rundt 1723. Kirkenes jordegods fulgte med, og med det var det ikke lenger arbeidsoppgaver for stiftsskriverne, og embetene ble opphevet.

Ved salget kom kirkene i privates eie, og det gikk ikke lang tid før det kom klager om at kirkeeeierne tok seg til rette med både gods og inventar. Derfor ble det gitt en forordning 13. august 1734 som påla innsending av kirkestoлебøkene, i Bergen til «Stiftskisten», for at man skulle vite hva som hadde vært i kirkene fram til salget. Ikke alle stolebøkene er bevart, og mange ganger laget man avskrifter og sendte dem inn, mens originaleene ble liggende igjen, enten hos kirkeeeieren eller i kir-

kene. Fra Voss med Evanger, Opheim og Vinje er det bevart kirkestolebok 1714-1722.

Kirkene på Voss i 1686

Kirken på Vangen var selvsagt den gang som i dag av stein. Koret og det innvendige sakristi var også av stein, mens de to våpenhusene var av tre. Tårnet hadde spiss bygd av tre, og var i alt 51 alen høy, rundt 32 meter. Over koret lå det blytak, mens resten var tekket med hugne bord. Han fant en del råtnete bord på taket på sørsiden, og forlangte dem skiftet og tjærebredd. Taket over støttene måtte også skiftes og bredes. Våpenhusene måtte bredes, og han mente man i løpet av kort tid ville måtte tjærebredde alt av treverk.

Garmann var ikke helt fornøyd med utsmykningen inne i kirken. Han mente prekestolen ikke stod i stil med kirken for øvrig, og forlangte at den skulle «med kjon Maling Staferis og orneris». Han krevde også at man skulle male og ordne rundt altertavlen og alterfoten. Prosten hadde forært noen vakre bilder til utsmykning av alteret, og de måtte nå få komme til sin rett.

Funten i kirken mente han var «noget slet» for denne kirken, og han ville ha dør foran den. Garmann viste til at prosten og stiftsbefalingsmannen i 1671 hadde krevd innsatt et «Snyerverch» i kirken på Vangen. Det var et stort ur-

verk. Garmann mente man kunne overta det som stod i Fana kirke, men som ikke var i bruk der fordi det var i ustand, og som de i Fana heller egentlig ikke hadde råd til. Nå kunne begge parter tjene på at Voss kirke kjøpte det og betalte for reparasjonen av det.

Evanger kirke var nylig blitt malt innvendig, og det var han godt fornøyd med, bortsett fra at han fant prekestolen «meget slet». Utvendig måtte den tjærebredes, og deler av kledningen hadde glidd ut, slik at den måtte sikres med spiker. Jord og stein lå for tett inntil

tømmeret, og man risikerte råte. Garmann beordret det gravd vekk fra svingene, slik at de ble liggende i luft. Redskapshuset ved kirken var tatt i bruk som smalehus av oppsitterne på Evanger, og det ville Garmann ha slutt på. De fikk sette inn dør, slik at kirkens redskaper kunne oppbevares trygt. Kirkens stige stod ute og var dels råtnet. Han mente de fikk lage en åpning i gavlen slik at stigen kunne trekkes inn og ligge tørt på lemmen når den ikke var i bruk.

Kirkene på Opheim og Vinje var begge bygd i 1676, og bare 10 år gamle ved befaringen, men Garmann fant mye å utsette på dem. Han mente kirken på Opheim var alt for dårlig breidd, og påla kirkevegen å skaffe seks tønner tjære til arbeidet. Men før de bredde måtte de bygge inn døren i et lite skur, for å hindre at drevet gjorde mer skade. Han ville også ha slutt på skikken ved jordpåkastelsene i Oppheim å kaste jorden på kirkens bordtak. Alterskapet manglet lås. Det fikk de ordne. Garmann mente de også fikk anskaffe en liten værhane til taket, slik som de alt hadde på Vinje. Han ville ha erstattet porten i kirkegardsmuren med en muret portal, «som eet Eviigt Verch».

Det manglet luke for hullet på spissen av tårnet på Vinje kirke. Han påla dem å få en jernluke på plass der. På samme måte som på Opheim måtte de få lås på alterskapet og de måtte sette opp et lite skur for å beskytte inngangsdøren, og de måtte tjærebre. Men han ville også ha dem til å legge et tak under tårnet.

Inventaret i Vinje kirke var Garmann godt fornøyd med, og i Opheim var

også det meste i orden, mens disken av forgylt sølv var skadd, og måtte repareres.

I Hardanger var det steinkirker i Eidfjord, Kinsarvik, Ullensvang og Odda, stavkirker i Ulvik, Granvin, Øystese og Vikøy.

Med sine mange detaljer er besiktigelsene fra 1686 interessant lesing!

Avskriften er gjort av Cecilie Skauge Knoph.

Voss og Hardangers Probsties Kirchers Besigtigelse Anno 1686.

Anno 1686 In Maio och Junio er Kircherne paa Vosz och udj Hardangers Provstie aff Stifttschriffueren udj Mends ofueruelse Besigtet, och deris Brøstfeldighed (Saa Vidt for det første nødvendigst Behøfues att forbedris) befundne som følger

Vosse Præstegield,

Wangs Hovid Kirche er en Steen Kirche, lang vdvortes =63 Alen bred =25 Alen, Chorit vdvortis 18 Alen, bredden 20 Alen, Indvortis er bygt et Sacristi murit langt ved 10 Alen och Bredden =20 Alen, Item 2de Vaabenhus af Træ =7 og 8 Alne i Kandt, udvortis er Kirchen tegt med Huggen bord som underholdis med Thiere samt Taarmidt huis Spitz saa vit som af Træ er bygt er =51 Norsch Alne høyt) mens Chorit er tegt ofuer alt med bly, Paa denne Kirche

findes efterschrevne Brøstfeldighed:

1. Vdvtoris Paa den Søre side af taget vill eendeel Raadne Bord udtages och med ny igien forbedris samt Tagene paa Støtterne med en deel ny Bord huor fornøden giøres, førend det tillsammans brædis,

2. Vaabenhusene fattis og braad, och kand Kirchen iche heller lenge staa Vbredd, besynderlig paa den nordre siide samt Stiehuset,

1. Indvtoris Predichestolen som for denne bygning falder Slet Siunis paa høyØfrigheds behag med opgangen att maa med kiøn Maling Staferis og orneris, lige saa vell som og ofuer runden om Altertaflen, samt Trælværchet om Alterfoden, Eftter som och Probsten till Alteritz Zirat nogle kiøne Billeder har foræridt,

2. Funten findes noget slet maa och vell giøris noget schichelig med dor for, Huor till de dreyede pullere som nu ere kunde Thiene, naar flere dislige tillgiøris og schichelig forhøyes under efter Proustens egen gode Betenchning,

3, Eftter som Probsten haffuer Hans Exell. Forrige stiftsbefalingsmand Hr. Johan Fridrich Marschalchs Hans Høyærv. Bispens resolution af dato Bergenhuus d. Ao. 1671 om eet Snirverch at maa hafues i denne Kirche naar hun der till bekom Midler, da som

Voss kirke, interiør.

Phanø Hofuit Kirche eyer ett stort Snyerverch som der iche brugis, var gott att betalningen for det kunde komme till dito Phanø Kirches Thieniste eftter som dens egen Indkomme kand intted eftter som dens egen Indkomme kand intted forslaa till dens behøfuende store reparation.

Ewanger Kirche,

Er aff Tømmer nylig af Niels Kaa laet Malle, vell flid neden till undtagen Predichestolen som er meget slet Kirchens

lengde med Vaabenhusidt under Thaarnit 26 Alen, dog Kirchen i selff ichun 18 Alen bredden 13 Alne, Chorit I Kant 11 Alne, Brøstfeldighed befunden vdvortis,

1. Jord og Steen som forderfuer Svilene, Vill runden om huor dem paa ligger bortrøddis och fra grafuis,

2. Suerne paa den Søre siide af Coor och Kirchetag, sammendragis huor der gifues siig op med eendeel Spiger, huor da den Gansche Kirche ofuer alt och Allesteds Thiere brædes,

3. Een Draabe som kommer ned i Vaabenhusit paa den norder side vill med een liden rende under det store Tag i mellem Vaabenhuset och Kirchetaget utedagis,

4. Redschabhuset som sees at vere af dem paa Evanger brugt till Smalehus giøris en Dør med Laas for huor udj saa Kirchens Redschab Kiedle, toug och Thiere Kand forvaris,

5 Kirchens Stie, som udestaar paa Kirchegaarden huoraf den ene ende allered er raadden, forvaris her efter paa den store Lem ofuer Kirchen, huor paa den ved eet Hull paa den Østre eller veste gaufl kand inddrages,

Oppembs Kirche,

Er af Tømmer af ny bygt Anno 1676 lang 17 Alen och= 14 bred, Khorit langt 9 ½ och breedt 9 ½ Alen, med et sømmeligt Thaarn paa, inden till heel Vell ornerit med Huelving och andet saa indtet sees der at fattis,

Vdvortis fattis efterfølgende,

1. Lidet Schur giøris ofuer for Kirchedøren for dreff før Kirchen brædis,

2. Den gansche Kirche sampt det lille Vdschod paa Søre side, item Thaarnit Thierebræddis med- 6 tdr Thiere først och fornemmelig paa den Søre side,

3. Jorden grafuis fra Svilene paa den nordre side, och Ville Sognepresten med Kirkchevergerne tillholde Almuen naar de begrafuer deris døde at de her efter iche som hidtill sceed er, Kaster Jorden igien paa Kirchens bordtag,

4. En Kirchetrodze till begge disse Kircher Oppeimb och Vinie behøfuis, noget tychere end den som er laandt fra Vangs Kirsche ved – 24 faufne lang att Kiøbis,

5. En liden Veirhane som paa Vinie Kirche kand med tiden giøris och opsettis,

6. I steden for Kirche Gaardsporte, kand settis paa huer side indgangen 2 store Steenhelder och een tuerts ofuer, efterdj Kirchelede dog sielden ere Lugte, saa giøris iche saadane leed af Træ behof ved begge Kircher, Huilchet Sognepresten med Kirchevergerne Vell formanner Almuen naar de Kirchegaarden forbedrer, at gjørre och opsette som eet Evgit Verch,

Ellers begieris at Ved den nordre side af Thaarnit maa udbyggis eet Vdschod lige Høyt och Jeufndt med Kirchen paa samme side, huor udj Kirchens Thiere og Redschab Kand forvaris, som nu settis i Kirchen och der Ved den ilde tillflyer om des bygning Kirchevergerne

till neste Regenschab schall faa nermere ordre,

7. Giøris Eet lidet Laas for Alterschabet att Kirchkens ornamenten der udj her efter kand forvaris,

8. Inventarium saa som Røt Alterklæde, dug, 2 Kiøne Smaa Messingstager, god Messeserch, blommet Atlaschis Messeshagell, En Kloche et Bechen i funten alt got, Kalch och Disch af Sølf Forgyldt = 27 Lod, der af er Dischen brusten som igien till Loddis,

Ao 1684 og 1685 sampt dette Aar 1686 er Ey videre Arbeidet end nu nylig brædd,

Winie Kirche

En Tømmer Kirche bygt Ao 1676 – lang med Taarnitz bredde som och reignis til Kirchen = 23 Alen breed= 14 Alen, Chorit = 11 Alen i Kandt, i Alle maader inden till Well flid lige saa som Oppembs med eet lidet Waabenhus 4 Alen i Kandt paa den søre side sampt eet Kiøndt lidet Thaarn, reparation som den endnu behøfuer Er som følger,

1. Det Hull paa Taarnspidtzten af Trækloppen huggen tilluchis med en Jernplade

2. under Taarnit = $6 \frac{1}{2}$ Alen lang vill for Kircken igien brædis, leggis et Tag paa det enchelde af = 3 tylter huggen bord a: 7 Alen lang som brædis med $\frac{1}{2}$ td: Thiere,

3. Det nordre Vdschod forbedris ofuen paa med et stk: bord saa vidt som er forfalden,

4. Eet lidet Schur ofuer førdøren med 2 Knæer under, NB: Kircheleddene forholdis med som ved Oppeimbs Kirche Videre er meldt,

5. Eet lidet nyt Laas sampt hengsler for Alteridt huor liusene forvaris, det for Schabet, kann forbedris med ny Nøgell,

Inventarium 2 Kiøne Smaa Klocher 2 Messing-Stager, Røt och huid Alterdug och Klæde, ny Messe-Serch, god Messeshagell Kalch och Disch aff Sølf ved – 30 Lod, Gamel Psalmebog Alterbog, och Bechen i Funten, fattis intet

Anno 1686 er denne Kierche breed med =6 Tdr Thiere Videre siden seeniste ikke arbeidet.

Hardangers Probstie

Grafuens Præstegield.

Grafuens Hoved Kirche er en Stafuebøgning med Thaarn og Svaler ved siderne ved= 30 Alne lang, fattes efterteignede forbeddring

1. Eet støche af bordtaget paa den nordre side af Svalen som findis= 3 a 4 bord paa at vere noget raadnet, vill iefnis, det forraadnede afhuggis, og samme bordtag igien oplegges och med eet pahr huggen bord a 11 Alen forbedris, som der efter brædis,

2. Det øfrige Tag paa samme Sval som forige verger Laurs Spilde har oplagt af = 4 tylter Saugbord findis vdøgtig at vere oplagt, och I allemaader vforsvarlige, imod de penge hand Kircken har till Regenschab ført, huorfor hand vill

tillholdes det paa sin egen bekostning

igien med flere bord at forbedre, saavell i Suene med spiger som ellers, huorefter da itzige Ombudsmænd har Thierbrædde det tillige med det andet, sampt Taget paa dend Søre side, Imidlertid inde staaer hand Kirchen for den schade den ved hans forsømmelse her udi Kand tillføyes,

3. Paa den nordre Sval fattis een dør, sampt det nederste bordtag om Svilen rundom om med nogle bord at forbedre, huilche derefter og vill brædis,

4. Om vinduerne i Choret og Kirchen, imellem bordtaget og Veggen vill tettis med bord att Regn och dref ei gjør videre schade paa Veggene,

5. Och som Hr Capitein forbus hans Sl. Kieristes begrafuelse i Choret befindis at vere grafuet saa nehr Chorets Hiørnestaf at den sig Nedgifuer och siuncher hvorved Choret med Kirchen snart Kand Komme till nedfald, huis iche schaden betimmelig oprettes, som vill schee ved opschruning og døgtig grundvoldt der under igien at legge, da som saadant reedelig bør efter Kongl: Majts Naad. befalinger af de schyldige igien bekostes, huilchet der foruden og bør efter senaste allernaadst: Begrafuelse forordning gifue till Kirchen for huert liig som i Choret nedsettes = 6 Rixdr. Ville Sognepræsten ved Ombudsmændene derom lade erindre Well. Edle Hr. Capitein Forbus herom, saa tuiflis iche hand io efter vnderdanigst: schyldighed saa vell lader reparere det forfaldene, som erlegger till dem for begrafuelse steddets paa Kirchens Weigne efffter ordinantzen, huilche penge de sig i neste Regenschab har at fore till Indtegt,

Huilchet de flittig har at erindre om, till det blifuer forferdiget, saa frembt de iche self ville indstaae for den schade Kirkchen deraf I fremtiden kand tage,

6. I det østre brøst tet under vindschjerne vill Klædis med bord for enden af Tagerne for drefregn.

7. Den ene Kloche befandis med Jernbaand, och som den mindste Kloche er brusten, føris den med det forderligste till Bergen at lefueris till Stifttschriffuere till videre,

8. Den store Stje forbedris med eet stegg mit paa

9. Kiøhlen paa Kirchen siunis nogit forfalden kand med tiden af ny oplegges,

10. Inventarium temmelig ved Magt, undtag:

Messeserchen som er gammel, huilchen indtill videre faaer beroe,

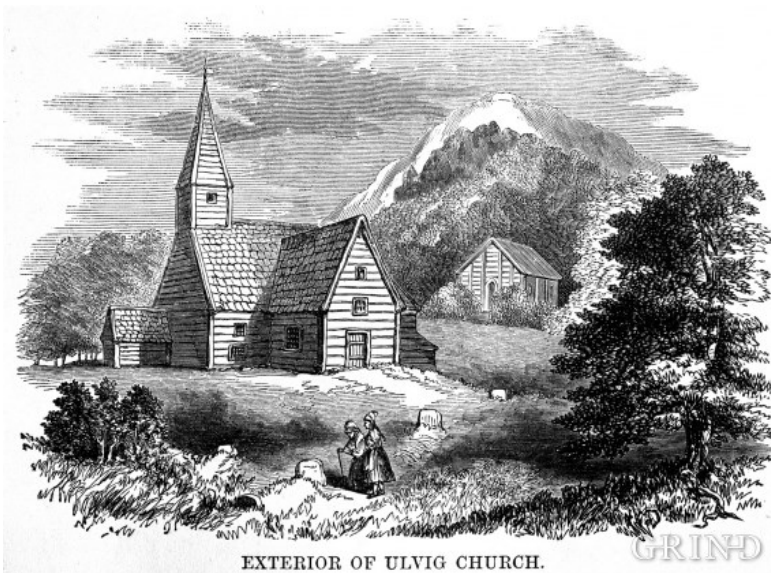
Anno 1684 og 1685; er intet Arbeidet

Ulfvigs Kirche,

Er og een af de gamble Stafue bygninger lang med Choret = 34 Alen, temmelig vell holden ved magt, Paa Kirchen staar Taarnit, och er Kirchen med Sualer runden om,

Vdvortes fattes efterfølgende,

1. Brøsted af Choret med vindschierne fattes braad Item forbedris Steenlaget rundenom Kirchen under Stafuerne och Soolene, om Kirchen och Sualene, samt bag Choret grafues Jorden fra under

EXTERIOR OF ULVIG CHURCH.

Svilene,

2. den underste Sual om Kirkchen, forbedris med endeel bord och derefter brædes

Indvortes

3. Will funten giøris noget schichelig med Snedcherverch,

4. Och som Kirchen schall falde noget trang for Almuen, bevilges paa Øfrigthedens behag her efter at giøres eet lidet Pulpetuer ofuer Quindestolene som kand blifue =20 Alen langs Kirchen og = 3 ½ Alen breed huilchet giøris sømmelig

og well, opgangen dertill blifuer nedent ved funten, huor Kiedlene nu staar, som igien settes der tuert ofuer

5. Kircheleddet giøris ichun af =2 opstandere og een liden dør for, og maa her efter iche flere end same holdes

ved lige, mens de andre af Steenhelder,

6. Inventarium funden vell ved Magt, undtagen Kalchen som noget Vill forbedris hos een Gulfsmed, Laaset for Alterschabet forbedris, eller kiøbis eet nyt, eftersom dette er forderfuit,

7. Lysestagerne duer gansche inted, men som der schall Vere Lofued eet pahr at foræres till Kirchen beroer der med indtill Videre,

8. Endnu er indtet forarbeidet paa Kirchen siden seeniste Regsk: uden bræd paa den Ene side = 3 tdr. Thiere,

Eydefiords Kirche,

Er en Steen Kirche, uden Taarn, Tagt med bord Kirchen med Chorets lengde er = 39 Alen Huor paa befindis Efter-schrevne Brøstfeldighed

Eidfjord gamle kirke, fra tidlig 1300-tall. I 1686 står det at den manglet tårn, men det er seinere bygget på.

1. Vdvoertis fattis den Østre Side af Chorit en ny Huørne Svill, Item 2de træer, eet paa huer side at feste Hjørne Svielene till, saa och paa Kirchens Vestre gaufl een Sviil, huilche begge ligger udj Kirchen till Øxit och nu strax will opleggis, och der efter brædis, Iligemaade vill leggis ny Kiøhl ofuer ald Kirchen som under eet med Chorit er ut Supra= 39 Alen, som Vill befestis,

2. Vaabenhusit vill brædis, och paa den Vestre side af Taget ofuer Chorit forbedris med 3 a: 4 bord, som siunis Siuerne at Vere forraadnidt paa, som der efter med Kiøhler och Vindschier Sampt det øfrige af Taget ofuer alt Vill Thierebrædis,

3. I Kircheleddene giøris 2 døre før det brædis,

4. Indvoertis, vill endeel Stole Ved

Fundten forbedris, og opleggis Lange Bencher langs ved begge sider af Stolenene for Vngdommen att side paa, Item loffted som ligger løst sammen drifuis, tettis och befestis,

5. Och som samme Kirche er meget Mørch, maa her efter paa Øfrighedens Behag, brydis Itt støche af Muren ud paa den nordre side och giøris It nyt Vindue, alt med Sogneprestens tillsiun och raadføring, at det Kand schee forsuarlig,

Inventarium funden Hielpeligt,

Anno 1684 og 1685 iche Arbeidet videre end forn:

Hiørnekiøhl er ført till Kirchen og Øxet,

Kindzervigs Præstgield,

Kindzervigs Hovid Kirche er en schiøn

Kinsarvik kirke er bygd rundt 1150, og fikk attest i 1686 for å være en skjønn og fullkommen stor steinkirke!

fuldkommen stor Steen Kirche huis lengde er Vdvortis = 36 Alen, breeden = 27 Alen Murrens Høyde= 18 Alen, Chorits lengde = 17 breed= 16 Alen, paa Kirchen er et Suetag som un-

derholdis med Thiere, men paa denne saa vell som alle Murede Kircher her i Harangger er intet Thaar, Paa denne bygning befunden eftterschr. Store Brøstfeldighed

1. Muren befindis Vdbrusten ovh Refnet ved siderne af brøsted paa begge sider af Kirchen Ved =3 a 4 Alen fra den Vestre Gaufl, fra Grunden till Øfuerste och siunis lige som Grunduollene er siunchen saa den staar fare at falde gansche ud, Item een bruste lige ofuer och ved siden af dito dør och till Grunden i Vaabenhuset, Huilchen siunis mer uden end inden till, Och siunis den største och farligste schade uden till ut Supra, noget fra Hiørnit, mens inden till i beg-

ge Hiørner af Storkirchen at Vere re-fuidt, huilchen brøstfeldighed som den farligste nu strax endelig vill hielpis, Helst er och i Chorit indvortis i Hiørne-ne tuende refueer, huilche iche siunis udvortis, och Vill hielpis i ligemaade Ved forstandige Murmestere, som da tillige med kand Kalchslaa Kirchen,

2. Dernest Vill den søre side af Stor Kirchen forbedris med = 3 a: 4 bord før den igien brædis, sampt een draabe paa den Nordre side udtagis och een ny Kiøhl paa den Øfre side af Kirchen op-legges Mens som Mur Arbeidet endelig først Vill fortfaris med, faar med Taget saa lenge beroe, och i imidlertid af Kir-chens behold hos Kircheverggerne intet till andet Anvendis, End for det første der af indkiøbe= 3 a 4: Jegte Ladinger med Kalch, som nest Vey af Sundhord-lehn vill hid betingis och Ved Krichen opleggis, huor till och Sognepresten

Ullensvang kirke er trolig fra andre halvdel av 1200-tallet. Foto fra Wikipedia media.

Ville drage Omsorg at den for nøyeste pris der fra kunde betingis at hidschiche, som och Hr: Otte Maltesen Sognepræst till Tyssnes tillhielper om det af ham begieris, at det blifuer for billig priis, Kalchen opleggis udj Stiehuset, och Stierne saa lenge indleggis och forvaris i Kirchen, For det Øfrige schall ieg nest Herrens Hielp drage omsorg och tillschrifue Sognepræsten om, Huorledis forholdis schall, at denne schiønne bygning iche schall komme i Yderligere forfald og ruin,

3. De Gamble Trodtzer kand naar Leilighed gifuis føres till Bergen og till Stifttschriffueren lefueris, som derfor, efter deris Verdh schall gifue fornøelse, Och vill igien Kiøbis till Kirchen Tuende Ny Kirchetrodzer,

4. Iligemaade selges den gamle Kaabberbaand och føris pengene Kirchen i neste Regenschab till Indtegt,

Inventarium Hielpeligt undtagen ut Supra at Kiøbe ny Trotzer

5. Siden senaste Regenschab till denne tid er intet Arbeider paa denne Kirche :

Ullsvangs Kirche

Er een Schiøn Muret Kirche lengden paa Kirchen = 31 Alen bredden = 24 Alen, Choret = 16 Alen lang, breed=15 Alen, Paa Muren er denne bøgning inden och uden vell Conditionerit efttersom den nylig forleden Aar er Kalchslagen Men paa Tagene och ellers behøfuis efterfølgende,

Vdvortes paa den Søre side er Kirchens Tag meget forfalden, och iche verd at bræddis før der kommer eet nyt got Tag paa, mens som dertill behøfues døgtige Tyche bord och lange, at indkiøbes och hafues i beredschab før dermed kand andfanges med samme Arbeide;

1. Will det imedlertid med ny Spaan forbedris, och draaberne med flid udtages, till dermed ut Supra kand fortares, mens dog intet videre brædis end huis nyt op legges,

2. Iligemaade forbedris Kiøhlen imedlertid med bord det beste schee kand, efttersom derpaa och siden behøfuis ny Kiøhl,

3. Choret vill brædes paa den Søre Side,

4. Paa Kirchens nore side vill med faa Spaan forbedris,

5. Indvortes vill gulfuet befestes, och forbedris, och fra Pulpetuet op till øfuerste lemb giøris een Trappe,

6. Med tiden naar Kirchen først udvortes er forferdiget Kiøber en ny Alterdug isteden for den opslidte,

7. Iligemaade giøris een liden ring om det øfuerste af Kalchen som nu er noget tynd huilchen ring derom vill loddes,

Arbeid 1684 og 1685: ut Supra Kal-

chslagen Kirchen runden omkring, som nærmere till neste Regenschab blifuer forklaret,

Odde Kirche

Er og en Steen Kirche meget mørck, lang Vdvortes ved = 20 Alen, Choret lang = 12 og breed= 12 Alen med eet lidet Vaabenhus ved den vestre Ende, der ved findes eftterschr. Brøstfeldighed

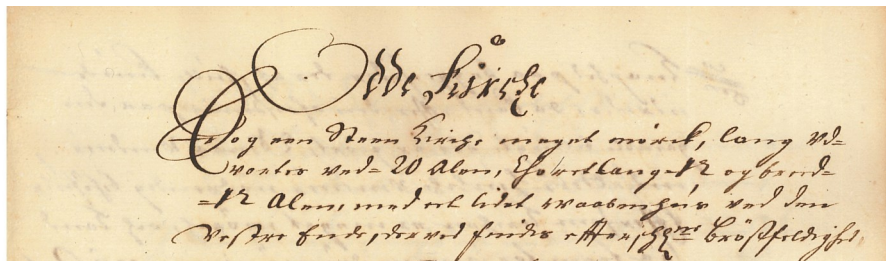
Vdvortis

1. Wellschichet undtagen = 3 a : 4 Spon som paa den søre side af det store Kirchetag ere Nedfalden vill igien oplegges, Item en Kiøhl paa det Sydvest Hiørne af Choret och vill Kirchen om eet pahr Aar paa samme side brædis undtagen bord-

taget,

2. Efttersom Kirchemuren i gaflen af Choret vill med Kirchen Kalchslages med det første, da naar saadant scheer schall det bordtag paa søre side af Chor och Kirche gansche nedrifuis, eftterdj det mere er Kirchen till bekostning med thiere-

braad end gaufn, samme bordtag schall forvaris i Kirchen till de enten till bordtag om Waabenhuset eller andens Kir-

Odde gamle steinkirke, nevnt første gang i 1309, ble i 1870 erstattet av en ny trekirke.

chens forbedring etter ordre kand forbrugis, och saa samme side af Kirche og Chor Kalchslages

3. Naar Muren paa de fornødne Sider Kalchslages kand vinduet i Kirchen ved Predichestolen noget udvidis till eet fuldkommen vindue, ligesaa forholdes med det i Choret mens huis Choervinduet iche for Murens Knaphed paa begge sider der af schulle kunde udvides, da kand efter den afrisning paa den gamle tillugte Dør er giort, 2 Smaa Vinduer indsettes, Huilche vinduer nødvendig behøfuis Efttersom Kirchen er meget mørch, och kand saa frem for samme dør giøris een ny stoel

for Sognefolchet at sidde udi, Det vindue paa den nordre side vill gansche af, ny indsettes, og det støche gamle bord bortrifuis men det bag Altaret blifuer som det er, efterdi det dog paa den sted iche syn-derlig lyser formedelst Altartaflen

4. Mulden grafues fra Svillene af Waabenhuset,

5. De tuende draaber paa den Søre side af Choret vill udtages, saa og Kirchens tag for draaber vell forvares at iche ydermere schall der af Suechis Sperverchet som tillforne er scheed ved eet pahr,

Indvortes

6. Efttersom den sted, huor funten nu er, er saa mørch at Præsten besværger sig iche vell kand foruden Lys forrette sit Embede, thj kand den her efter giøris strax nedden for Choret, med Sømmelig Snedcher Arbeide och kand saa isteden som nu funten staar giøris 2 a 3 Stoller for Sognefolchet, Och Kiøbis eet Smugt Bechen istedenfor den Træschaal nu brugis udi fundten,

7. En Trappe giøris af ny fra Pulpetuet till den øfuerste Lem, och kand samme Lem lige for det hull i Gaflen udhuggis och

rundeelis till bielchen noget Videre end nu er, forbedre Lyshed i Kirchen,

8. Det gamble Schab som i Choret staar till forhindring (eftter som ornamenterne forvaris dog i Alterit) bortfløttes enten paa Lemmen eller nederst i Kirchen,

9. Almuen schall her eftter saa well om Vinteren som om Sommeren, vere forbuden at nedsette nogen deris Liig i Kirchen, med mindre de Kirchen eftter Kongl. Forordning der for fornøyer, Och har Kirchevergerne at indtalle huis betalling Kirchen for nedsatte Liig siden Forordnings dato Kand tillkomme och i deris Regenschab føre sig till Indtegt, Inventarium Hielpeligt

Vigørs Præstegield

Vigørs Hovid Kirche er en Stafue Kirche temmelig Vell Conditionerit uden och inden, stor och fuldkommen med Thaarn paa, saa ichun fattis eftterfølgende forbedring,

1. Vdvortis, Jorden grafuis fra Svilene runden om Kirchen, Chorit og Vaabenhusit,

2. Paa den Søre side af omgangen ved Kirchen vill Helftten af Taget rifuis som er raaden och igien oplegges eet Nyt Suetag af Vngefehr = 2 tylter Huggen bord a: 7, 8 Alen lang, paa det andet fattis faa Spiger i scharingene som vill der med till sammen dragis och forbedris, før det, med det ny som nu schall oplegges brædes,

3. Paa den Nordre side af Sualen, sampt i brøstted vill med 10 a: 12 ny Spon

forbedris, og Siunis Kirchen saa en tid lang naar den med braad forsiunis iche behøfuer stor reparation,

4. End techis det støche af Stafuen paa det Vestre hørne under Taarnit och forbedris undertaget paa samme Side med eet pahr huggen bord, Item forbedris nederst om Sualene ved Jorden med de beste af de Gamble bord som rifuis af den Søre Omgang eller Suall, Iligemaade forbedris ved Vinduerne i Chorit med et pahr bord for Slag Regn,

5. Behøfuis en nu Kirchetrotze som bruges naar Kirchen Brædis,

6. Indvortis er denne Kirche Vell Conditionerit och sees iche noget af fattis og Inventarium end nu hielpeligt,

Siden seniste Regenschab bræd Kirchen paa den søre side, och giort noget andet Smaat flicheri,

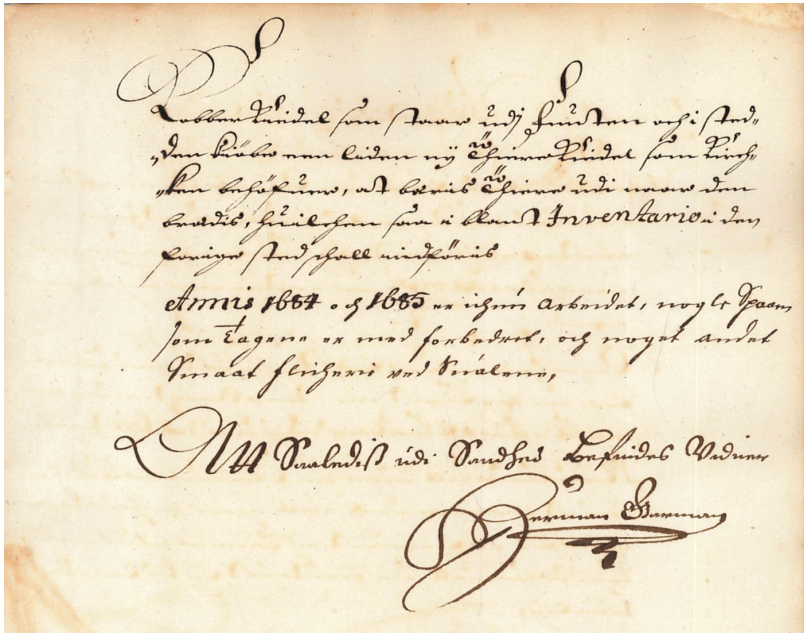
Østense Kirche

Er een Stafue Kirche ved=36 Alne lang med Chorit, uden till med Thaarn, temmelig velholden saa vell som inden till Malit, saa den ichun behøfuer eftterfølgende flicheri at forbedre,

Vdvortis,

1. Fattis braad ofuer den Ganske Kirche, eftterad Mesten paa den nordre side med eet Jern der till iort er afschrabet, dog Sualen paa samme nore side exempt som endnu iche behøfuer braad,

2. Giøris en ny dør for Stiehuset med

Luchelse for, som bag Chorit nu staar Aabet, och den indgang paa Søre side af Svalen med bordtag tilltechis,

I ligemaade vill uden om Vinduerne Klædis med bord at iche regn dref schal mer beschade Veggen, naar det er forbedrit och Tagene holdis med braad kand de saa uell som bordtaget En tid lang Vere tienlig,

Indvortis

3. Er Kirchen vell ved magt og intet fattis, uden alleniste i blant Inventarium er bechenit i fundten Vduelig thi ville Sognepresten for Kirchens penge Kiøbe et nyt kiønt bechen till samme brug,

4. Alterschabet giøris ferdig, och eet lidet laas for Lysekisten,

5. Och maa Kirchevergerne selge den Gamble Kobberkiedel som staar udj Funten och i steddenn Kiøbe een liden ny Thierrekiedel som Kirchken behøfuer, at bæris Thiere udi naar den brædis, huilchen saa i blant Inventario i den forige sted schall indføriss

Anno 1684 og 1685 er ichun Arbetid, nogle Spaan som Tagene er med forbedret, och noget andet Smaat flicheri ved Sualene,

Att Saaledis udi Sandhed befindes Vidner

Herman Garman

Anita Skippervik:

Samningen – ein typisk stril eller eit urfolk i frå eldre tider?

Midhordland sorenskriveri blei oppretta i 1847 og gav opphavet til omgrepet Midhordland på distriktet. Fram til 1857 gjekk skiljet ellom Nordhordland og Sunnhordland ved Korsfjorden. Midhordland omfattar områda sør, aust og vest omkring Bergen. Midhordland blei delt inn i kommunane Os, Fana, Sund, Fjell, Askøy, Bergen landdistrikt og Årstad. Tidlegare var dei noverande kommunane Austevoll, Fusa, Os og Samnanger ein del av Sunnhordland.

Frå gammalt av har det gått stiar og driftevegar over fjella frå Samnanger til nabobygdene og til Bergen. Vegnettet mellom kommunane og Samnanger har det vore så som så med, og fjorden har vore den viktigaste ferdavegen. Samnanger har difor hatt sterke bindingar til kommunane i Sunnhordland. Dette syner seg også att i busetjinga ved at dei fleste ligg langs Samnangerfjorden.

Samnanger kommune blei oppretta i 1907 og skilt ut frå Os. Samnanger er delt inn i krinsane Rolvsvåg, Hisdal/Li, Nordbygda, Steinsland, Haga, Tveit, Grønsdal, Høysæter, Frøylandsdal, Tysse indre, Tysse ytre og Sundvik. Skattemanntalet frå 1563 nemner gardane Reistad, Trengereide, Kvernnes, Aarland, Nordvik, Steinsland, Langeland, Børdal, Svendsdal, Høysæter, Tysse, Gaupholm, Sandvik og Sævell, i tillegg til busetnad på Frøland og Utskot.

Bergen og omlandet rundt hadde blitt

råka av pest i fem periodar mellom 1599 og 1638. Kvar pest utsletta omtrent 20 - 25 % av innbyggerane. Med så få år mellom pestane var det mest born som blei ramma og folkeaukinga vart ikkje så stor som dei årlege barnekulla skulle tilsei. Både etter den Justinianske pesten rundt år 500, klimakrisa «fimbulvinteren» og Svartedauden (1347-1351) låg mange gardar øyde – øydegardane. Kvar av desse pestane reduserte befolkinga i Europa med 50 - 60% av og gav god plass for ny innvandring. Ute i Europa var det fleire krigar og uro noko som gjorde sitt til at det var ein livleg handel med skip til og frå Bergen og Vestlandet og fleire slo seg meir permanent ned. I Bergen dominerte Hanseatarane som etablerte koloni rundt 1350 med både handelsmenn og handtverakarar. Hanseatarane dominerer på 1500 talet, men får aukande konkurranse frå andre utover 1600 talet. I lengre tid har det vore handel mellom skotter og Sunnhordland med ei auking frå ca 1450 til ut på 1800 talet. Særleg perioden 1550 -1650 har vore ei stor glanstid for handel med skottane. Av tollrekneskopen og skipslistene for Dundee i Skottland går det fram at rundt 70% av handelen frå Sunnhordland var med dei britiske øyer og særleg Skottland. Derav ber perioden namnet Skottehandelen. Skottehandelen var i starten rein byttehandel, men utvikla seg til ein storstilt handel med trevirke frå Vestlandet, samla hos

Sammanger sett frå Gulffjellet. Furuskogen er der framleis. Den har vore attraktiv for skottane, og

få store aktørar.

Mange utlendingar tok borgarbrev i Bergen, noko som var naudsynt for å kunne drive handel, både i byen og i omlandet. Mellom 1600 og 1751 vart det teke 7621 borgarbrev i Bergen. Dei nye borgarane måtte opplyse kvar dei kom frå, og i første delen av 1600-talet var over halvparten av alle registrerte nye borgarar i Bergen utlendingar. Over 20% er registrert å vere frå Tyskland, nesten like mange kom frå Danmark, men skottane fann seg også godt til rette og utgjorde omtrent 10% av innvandringa. Nokre hollendarar slo seg også ned og starta handel, men dei hadde rett til å vere i Bergen utan å ta borgarskap.

Dei fleste skottane kom i frå Orknøyane, Hebridane og Shetland. Fram til 1580 vart Shetlendingane rekna som

norske fordi den dansk –norske kongen berre hadde pantsett desse øyane til skotske kongen i 1468. Med den aukande handelen hadde den dansknorske kongen funne ut at det var betre å definere desse øyene som utland for då kunne varane bli fortolla. Kongen trong pengar både til å drive krig og nyte eit godt liv og såg på handelen som ei god inntektskjelde. Ved at øyane i utgangspunktet var norsk, hadde det vore utvandring til desse øyene både på 800-talet og gjennom vikingtida frå Vestlandet. På øyane brukte dei «norn», ei dialekt som ikkje skilte seg så mykje frå det norske språket slik at dei kunne gjere seg forstått i Noreg. Slechtsband var det nok også i frå tidlegare tider, men nokon hevdar at ein del av den skotske innvandringa var også for å kunne ha nokon av sine egne «på den andre sida

kan vere ein av grunnane til at mange skottar slo seg ned i Samnanger.

av dammen» for å kunne sikre ein god handel og unngå tollene som var kome til.

Sjølv om handelen stort sett gjekk greitt for seg, vart Bergenskjøpmennene tidleg arg på den sterke konkurransen og då særleg på den blømande «strandhandelen» som gjekk føre seg Sunnhordland. Bergensarane og hanseatarane syntes ikkje noko om at skottane tente seg rike og mektige gjennom handel med dei sjølve, og hadde eit svært dårleg syn på skottane. Allereie frå 1500-talet enda dette med eit nidvers der det heiter seg «Rotter, skotter, hollendere og dislige forderver alle vegne, hvor der er kan intet trives». Forfattaren var tyskar, og hadde tyskarane sine interesser i tankane.

Omgrepet Stril

Omlandet rundt Bergen og Nordhordland har frå tidleg av blitt omtalt som «strilelandet». Dei som kom frå bygdene blir omtalt som stril. Ein finn att tilnamnet stril/stryl allereie i omtalen av signinga til Håkon Håkonsson ved Bergenshus festning i 1217. Stril blir etter strile-soga sagt å vere dei som kunne ro til Bergen på ein dag. Bergensarane nytte omgrepet stril som eit økenamn, og det har vore mykje strid opp gjennom tida mellom bergensarane og strilane.

Strilane har i fleire situasjonar blitt omtala som eit eige folkeferd og skildra som at dei skiljer seg frå bergensarane etnisk gjennom utsjånad, og ikkje berre kor dei kom frå, kva dei handla med, klede og språk, noko som kan tyde på at det har vore ei innvandring i tidlegare tider og at

dei kjem frå ein framand kultur. Det har òg vore eit stort språkleg skilje mellom Bergen og strilelandet. Dialektane skiljer seg stort mellom den nordlege og sørlege del av Midthordland. Sjølv om dialektane er i ferd med å bli utviska, kan ein likevel høyre den meir markante o-endinga på hokjønnsord i Sunnhordlandskommunane. Noko ein ikkje finn att lengre nord i fylket.

Er strilane ei eiga folkegruppe? Ordet stril og skilnaden frå bergensarane kan være at det faktisk har vore innvandring frå dei britiske øyene og tilgongen sunnhordalendingane fekk til andre materialar gjennom handelen med skottane. Faktisk finn ein ordet att i engelske ordbøker, der «streele» er definert som eit ord med innhaldet «A disreputable, untidy person, especially a woman. -her daughter will not appear in St John's looking like a streele» I utgangspunktet er ordet irsk, men henta inn i engelsk. Dei eldste skriftlege kjeldene ein har av ordet «streele» er frå tidleg 1800 talet, men ordet har levd i dialektane lenge før det.

Mange skottar busette seg i Bergen i Mellomalderen og framover til ut på 1600-talet. Det var òg stor handel i omlandet rundt Bergen, der dei kom betre overeins med folk. I Skottland var det ofte krig og strid, og mange kunne ha gode grunnar for å dra ut. På Vestlandet kunne dei lenge finne tynt folkesette område. Dei som rydda og busette øydegardane var lenge fritekne for full landskyld og skatt, og var ofte heilt avgifts- og skattefrie dei første åra. Dermed må det ha vore ein vinn-vinn situasjon for innvandrarane å busette seg utanfor Bergen.

Folket i Samnanger

Skriftlege kjelder er det smått med lengre bakover i tid. Det var berre prestane og menn frå det høgare samfunnslaget som kunne skrive. Likevel syner Arkeologiske utgravingar at Samnanger har vore busett sidan eldre steinalder. Det er klart at fleire av stadane har vore busett frå før vikingtida, slik som Årland der det er funne restar etter ei stavkyrkje truleg i frå 1100 talet, men denne er fyrste gong nemnt i skriftlege dokument i 1329. No er det slik med historia at skriftlege dokument som kjelde bakover i tid er færre og færre og gjev mindre sikker kjeldemateriale. Skattemanntalet frå 1563 gjev likevel eit bilete om at Samnanger det var god plass til fleire med berre var 19 skatteytarar på dei 14 nemnde gardane og dei to husmannsplassane med fire single menn. Pestutbrota har nok hatt innverknad også i Samnanger, for det er først i skattemanntalet mellom 1625 og 1630 nesten alle gardane er komne med. Det er berre Skjælana og Eikedalen som er komne til på eit seinare tidspunkt. Når ein tenker på at det ofte var vanleg med store ungeflokkar skulle folketalet auke fort. Koppsskattmannntalet frå 1645 syner ei auke med i alt 189 skattebetalarar, der 68 var menn, 68 kvinner (konor), 18 gutar og 35 jenter. I og med at den skattepliktige var person over 15 år, må ein kunne rekne med at det var enno fleire born.

Samningane hadde god kontakt med skottane. Samnanger hadde skog og dei starta tidleg med oppgangssager. Frå 1600 til 1650 var det i alt sju sager i

Dalen opp mot Kvittingen, foto tatt 2007 av Aqwis.

drift. Dei tidlegaste sagne er nemnd frå 1603 og stod på Utskog og Sævell. Deretter kom det sag på Steinsland. Denne saga vart visstnok flytta litt rundt og skifta namn til Aldals sag. I 1610 er Gert Miltzow si sag

nemnt. Rundt denne saga vart det stor aktivitet og skotteskipa la til hamn for både å lasta og lossa. Dette gjorde sitt til at det kom til stadnamn som Skottebakken. Denne saga må være den same som heiter Reistad sag og hamna var Reistadvika. På Frøland var det registrert sag i 1618 og i 1635 er ei sag nemnt i Rolvsvåg. Først i 1644 vart det satt opp ei sag på Tysse, der det var stor produksjon av trebord. Denne saga vart den einaste med særskilt løyve når rovdrifta på skogen røynte på. Det er mogleg at det var skot-

tane som lærte folk å setja desse opp og nytte seg av vasskrafta, som Samnanger har som ein stor ressurs, eller at nokre av skottane slo seg ned på øydegardane og hadde med seg kunnskapen.

Likevel har Samnanger hatt liten vekst i folketall i forhold til andre omkringliggende kommunar med 2 488 registrerte Samningar i 2017. Ein skulle dermed trudd at Samningane er av svært homogent DNA med anar frå dei første busetnadene frå den eldre steinalder. Er det

verkeleg slik at Samningen har eit særleg genetisk «kjenneteikn»

som gjer han til ein ekte Samning som skil seg i frå strilen, eller har Samningen også blitt påverka av folkeferd opp gjennom tidene og fått genane sine

Rolvsvåg hadde både skog og sag.

utvatna?

Med ny teknologi kan ein dermed nytte seg av sitt eige gen materiale for å spore kor forfedrane kjem i frå. Ein kan enkelt bestille ein DNA-test, der ein sender inn ei spyttprøve for analysering. «Noregsprosjektet» (Norway DNA) har samla testresultata frå heile landet og der finn ein for tida tre ferdige testar med opphav i frå Samnanger. Y-kromosomet blir nedarva omtrent uforandra frå far til son. Dette gjer at ein kan sei at testpersonane har omtrent likt Y –kromosom som dei siste kjente personane ein finn i dei skriftlege kjeldene når ein går tilbake i direkte farslinje. Testpersonane og alle andre i den same mannslinje attende til den eldste kjente stamfaren har difor same haplogruppe.

Testane i Noregsprosjektet er frå to nabo-garder i Samnanger. Test nummer ein har testresultat R-BY34076. Frå skriftlege kjelder stammar testen i frå ein som levde på byrjinga av 1600 talet, og er omtalt både som Daniel Sagmeister og Daniel Rolvsvåg som siste kjente namn i skriftlege kjelder. Test nummer to syner resultatet R – A11088, der siste kjente stamfar er oppgjeven å være Olav Nilsen Solbjørg som levde på slutten av 1600 talet. Den tredje testen er også registrert å være frå garden Solbjørg, men med siste kjente stamfar Nils Torbjørnsen Solbjørg som levde på slutten av 1700 talet. Denne har testresultatet R-L48.

I den vidare framstillinga skal ein sjå nærare på denne teknologien med ferdigtesta gen om kva testresultatet fortell om det er slektskap mellom testane, og om desse gjev indikasjonar på om dei har

vore i Samnanger sidan steinalderen eller om dei er etterkomarar av strilar eller innvandarar som mogleg har busett seg i Samnanger på eit seinare tidspunkt.

Korleis nyttar ein seg av DNA resultata til slektsforskning

I 2005 starta National Geographic ei genetisk antropologistudie som hadde til føremål å avdekke emigrasjonsmønstre rundt i verda gjennom DNA-prøver. Studien har namnet National Genographic. Prosjektet bygger på identifikasjon av genetiske markørar. Forskjellige folkegrupper har forskjellige genetiske markørar som gjer at ein kan dele befolkninga inn i haplogrupper. Haplogruppe er menneske med felles stamfar eller stammor. Haplogruppene har namn etter bokstaver og er deretter delt inn i undergrupper og ført inn i eit stort «slekstree». Ved å følge desse kan forskarane identifisere dei forskjellige greinene i det store menneskjelege slekstreet, og korleis dei ulike greinene er knytta til kvarandre gjennom genarv. Etter kvart har prosjektet utvikla seg og programma er blitt vidareutvikla særleg for slektsgranskning som fleire og fleire nyttar seg av. I forskinga skjer det stadig noko nytt, slik at det stadig skjer oppdateringar og resultata kan endre seg med ny informasjon og føre til oppdateringar. Det kjem også nye tilbod og prosjekta utvider seg. Antropologisk og historisk har prosjektet uana moglegheter, og kan være med og endre på historia slik ein har lært henne. I løpet av året vil det være over 1 million deltakarar i prosjektet i 140 land, og talet aukar stadig.

Geno 2 test.

Geno2.0 testen testar hundrevis av SNPer og definerer antropologisk kva slags haplogruppe ein høyrer til under og estimerer etnisk opphav. SNP er punktmutasjonar og avgjer ein person si haplogruppe og undergrupper eller mutasjons/slektsgrein for siste kjente mutasjon. Ein kan deretter overføre informasjonen kostnadsfritt til Family Tree DNA (Ftdna) for å kunne få slektstreff.

Kvinner arvar x-kromosom både frå mor og far, og har difor arvestoff både frå farslekta og morslekta i x-kromosomet. I mitokondriet, som vert arva i direkte morslinje, kan ein finne svar på kor morslekta er kommen frå. Ei kvinne gjev mitokondriet vidare til alle sine born, både søner og døtrer. Mitokondriet kan difor nyttast til å fortelje om kvar morslinja er kommen frå. Mitokondriet er energidelen av celler og ganske lite, med berre rundt 16000 basepar. Det at det er så lite fører til at det går lang tid mellom kvar mutasjon, om lag 2.100 år. Dei som har «full match» er ein difor i slekt med innanfor ein periode på opptil 2-3000 år.

Difor vil ein ikkje finne ein felles ane gjennom den direkte kvinnelinja mellom desse mutasjonane, men med ein full test kan ein samanlikne om kvinner har felles stammor eller ikkje. Alle arvar berre mtDNA (mitokondrie) frå mor, slik at dersom ei mor berre får søner, vil ikkje hennar mtDNA verte vidareført til neste generasjon. Mitokondriet kan fortelje mykje om vandringer, men studiet syner eit bilete av at visse haplogrupper av mtDNA og yDNA følgjer kvarandre, sjølv om det må hentast inn fleire testar

for å dokumentere det sikkert.

For å finne opphavet sitt kan ein nytte mannen sitt Y-dna, som vert arva i rein farslinje, og det gjev oss i stand til å følge mannslinja. Y-kromosomet har meir enn 10 millionar basepar og muterer i snitt om lag kvart 144. år, og har difor mange fleire «knaggar». Det er difor lettare å følge farslinja si ferd rundt i verda enn morslinja.

Estimert opphav

Ved å samanlikne DNA-segment med forskjellige referansegrupper, kan ein få ei estimert analyse av det «biogeografisk opphav» til anane. Referansegruppene er samlingar av vitskapelege undersøkingar av eit utval frå same folkegruppe eller eit område. I Storbritannia har ein gått vidare med slike analysar og meiner å kunne peike ut dei regionane desse gena kjem i frå. I sjølve Familyfinder-analysen hos FTDNA er fokus på dei nærmaste 5-6 generasjonane. Medan i MyOrigins, som er ein liten delfunksjon av Ftdna, syner geografisk opphav frå «nokre tusen år tilbake». utfordringa er at forfedrane til dei fleste av oss har vore på vandring, slik at dei geografisk hadde ei anna plassering for 3000 år sidan, enn den dei hadde for 1000 år sidan.

Analysa for estimert opphav samanliknar ein test med referansegrupper med dei mønstra som er typisk for referansegruppene og deretter vekta i prosent. Dette kan danne utgangspunkt for å kartlegge kor forfedrane har vandra geografisk framover i tid for akkurat ein og ein test. Små komponentar under 2-3 % er ofte

matematiske og treng ikkje tyde på opphav her. Likevel skal ein sjå gjennom illustrasjon med testdømet at det likevel nokon gonger gjev morosame overraskingar som kan synes å stemme. I tillegg vil dei fleste europearar ha ein liten prosent neandertalar i seg og gjennomsnittet ligg på 1,3%. Homo sapiens og Neandertalaren har på eit eller anna tidspunkt møtt på kvarandre før neandertalarane døydde ut under siste istida for omkring 40-50 000 år sidan.

Folk som har hatt slekta si lenge på Vestlandet vil oftast få treff frå Skandinavia, Finland og det nordlege Sibir, dei britiske øyar, det sentrale Vest-Europa og Aust-Europa. «Vanlege» vestlingar kan vere 50/50 % skandinav og keltisk/ britisk.

Mannen som ætta i mannslinje frå Daniel sagmeister i Rolvsvåg hadde sitt opphav fordelt med 73 % skandinav, 25 % britisk og av alle ting 1% frå «Asia minor». Testen indikerte og at han hadde 1,1 % av genstoffet sitt frå neandertalane.

Ein ser her at «Asia minor» er svært låg og treng ikkje tyde på opphav her. På den andre side syner analyser som National Geographic har gjort i tilknytning til Geno 2 testen slektskap mellom denne testen og Tutankhamon. Denne analysa meiner å slå fast at testpersonen og Tuthankamon har ein felles forfar ein stad mellom 12 000 til 25 000 år sidan. Det finns mange slektsprogram, men alle er ikkje like sikre kjelder for slekts-treff. Testresultat for Tuthankamon er omstridt ved at det er fleire selskap som har drive konkurranse. I og med at det

er National Geographic som har utført gentesten av Tutankhamon er dette meir truverdig. Den merkelege prosenten kan dermed også forklarast med genrestar som sit att gjennom mange tusen år på veg nord. Dette gjer at ein bør nytte fleire metodar og arkeologisk forskning for å vurdere sannsynet for at to testresultat med så stor spennvidde i tid kan stemme.

Testresultata syner at alle tre testane i Samnanger er i haplogruppe R1b, og alle har dermed ein felles stamfar. Dette fører ein over til spørsmålet om kor nær eller fjern slektskapen er mellom testpersonane.

Geno 2 testen syner også kva siste kjente SNP punktmutasjon på testtidspunktet ein har. Denne gjev det mogleg å samanlikne testane for om testpersonane kan definerast å være i nær slekt eller berre å ha ein felles forhistorisk stamfar, og i så fall kor nær desse er i slekt. Punktmutasjonane syner endring av gen materialet og blir sett inn som nye greiner i Y-dna treet. Treet syner kor i genmaterialet den felles forfaren er og splitten mellom dei forskjellige mutasjonane gjev opphav til nye greiner på Y-dna treet. Innafor ei haplogruppe vil alle menn ha felles stamfedrar før ein splitt.

Det menneskjelege arvematerial treet

Alle dei tre testane frå Samnanger har opphavet sitt i haplogruppe R1b, og det er ikkje så oppsiktvekkande, for det er den mest talrike gruppa på Vestlandet, og ganske dominerande i heile Vest-

Europa.

Dei første spora av R1b finn ein ved An-tolia nær det Kaspiske hav, og dei er datert til for rundt 22 000 år sidan. Då låg isen over det heile Skandinavia og til langt ned i Sentral-Europa. Klimaet var kaldare enn i dag, men etter at isen hadde nådd si største utstrekning rundt 18.000 år attende, vart det gradvis varmare, og folk kunne flytte nordover etter at isen vart borte og gras og skog og vilt kunne trekke nordover. Mange av mennene som bar mutasjonen R1b har flytta seg vestover og nordover, gjennom Balkan og inn i Sentral-Europa. Alle dei europeiske gruppene som høyrer til under R1b har felles opphav frå mannen som fekk mutasjonen M269. Den er datert til om lag 13.300 år attende i tid og ein går ut i frå at denne mutasjonen skjedde i området ved Kaukasus. I tidleg bronsealder split-ta linja seg i to til merkene L23 og PF7562. Heile 99% av indoeuropearane stammar i frå L23 (ca 4500 f.kr). Under bronsealderen migrerte denne homogene gruppa vestover, men den har også delt seg opp og mennene har vald å gå i for-skjellige himmelretningar frå sentral Eu-ropa. Dette ser ein ved at L 23 har blitt splitta opp i nokre store undergrupper som igjen har mutert. Heile vegen og heile tida kjem det nye mutasjonar til, og dei kan hjelpe oss til å sjå korleis dei som høyrde til i haplogruppe R1b har vandra. Ut i frå utgravingar i dei forskjellige kul-turane som danna seg i Europa kan ein konkludere kor desse første gruppene har tatt vegen. Ein kan finne skjellett som kan DNA-testast og få alder sett ved ar-keologiske metodar. Undergruppe S21/ U106 er definert som det proto germans-

ke merket og svært utbreidd i nord Euro-pa og i vest med mange greiner. Særleg i Storbritannia. Vidare har ein gruppa P312/116 som blir definert som proto italo celtic germanik merke. Denne har sitt opphav i Alpene og er knytt til Hal-stattkulturen og dei alpinske keltarane. Ut i frå denne finn ein det atlantisk kel-tiske merket L21/S145 som er sterkt rep-resentert på dei britiske øyer, Noreg og Island. Frå ei anna undergrein finn ein også det iberiske og galliske merket DF27/S250 . Frå same splitten finn ein merket Italo - Gaulish U152/S28. Nam-na på mutasjonmerkene kjem ut i frå kor det er høgast populasjon av mutasjonen. Slik kan ein sette saman eit stort pusle-spel for korleis forfedrane har vandra og slektsgreinene splittar seg opp saman med dagens testar.

Testresultata syner at test 1 er i under-gruppe P312, medan dei to frå Solbjørg er i undergruppe U106 og har dermed nærare felles stamfar enn den første.

Genetisk avstand fortel kor nær slektskapet er

I arvestoffet kan ein leite etter bestemte mønster eller etter mutasjonar. Frå ein stamfar arvar ein både SNP-ar (mutasjonar) og STR (mønster/markørar). Når to personar får samanlik-na sine resultat vil ein leite etter genetisk avstand (GD), og den vil fortelje kor nær eller fjernt to menn er i slekt. Det finns to analysemetodar av testresultatet for å avgjere slektskap. Den eine metoden er å nytte seg av STR markørar i dei autoso-male genane som syner repetisjonar i

arvestoffet for å dokumentere slektskap gjennom Y-dnaet.). Ein har så langt kartlagt nesten 600 STR-ar i YDNAet. Om ein testar YDNAet vil ein ved å sjå på 12 grunnleggande STRar kunne avgjere haplogruppa. Så kan ein auke talet på analyserte STRar, og får ut sikrare og sikrare informasjon om opphavet og slektskapet til den som vert analysert

Den andre metoden er å følge SNPene i arvestoffet, «single nucleotide polymorphism» som er endringar i «byggesteinane» i arvestoffet og fører til mutasjonane. Denne metoden gjev informasjon om kor splittinga av slektsgreinene er mellom to testar og meir eksakte svar om kor forfedrane har vandra og lage seg eit meir personleg kart for korleis desse biografisk har vandra geografisk.

Family Tree DNA sitt program - Familyfinder

Family Tree DNA er heimehøyrande i Texas og har vore i drift sidan 1999. Dei har vore pionerar på gentestar for STR metoden, og har utvikla analysar av dei autosomale genane (dei genane som ikkje er X eller Y, kromosompara 1-22). Genmaterialet vert målt i centiMorgans (cM).. FTDNA viser treff mellom andre som er testa, som regel dei siste fem nivåa, og ein kan søke seg fram til bestemte mutasjonar for å sjå kor dei ligg, og kva mutasjonen har endra. Selskapet gjev det også enkelt å kome i kontakt med andre der dei konkluderer med felles anar.

Born får 3384 cM frå mor og like mykje frå far, og lengste blokka er 267 cM. X- og Y-kromosoma vert haldne utanfor.

Testane viser at heilsøsken deler rundt 2500 cM, men med eit rimeleg stort spenn, der lengste blokk kan vere på frå under 150 til over 200 cM. Besteforeldre og barnebarn vil dele frå 1500 til over 2000, men der snittet ligg på 1692 cM.

Heilsøskenbarn vil dele rundt 750, og tremenningar vil i snitt dele 325 cM. Dess fjernare slekt, dess mindre vert det felles genstoffet. Ved faktiske undersøkingar har ein observert alt frå 47 til 760 cM delt mellom tremenningar. Arv av gen bygger på ein slags «tombola», der ein hentar litt her og litt der, og det synest tilfeldig korleis arvestoffet er fordelt frå generasjon til generasjon. To søsken kan ved samanlikning med felles tremenningar, komme svært ulikt ut. Ein får 50% frå far og 50% frå mor, og i snitt 25% frå kvar av besteforeldra, men allereie der viser det seg store variasjonar. Har ein arva 15% frå farfar, vil ein ha henta 35% frå farmor, altså til saman 50%. Ein skal ikkje så mange generasjonar attende, før ein kan oppleve at ein slett ikkje har arva gen frå ein av forfedrane eller formødrene. Men då har ein henta tilsvarande meir frå ein av dei andre på anetavla.

Familyfinder er best og mest presis på nært slektskap. Denne fokuserer mest på felles slekt 6 til 8 generasjonar tilbake, og kan hende gå endå lenger attende. Kjem ein av dei vi ættar frå att fleire gongar på anetavla, vil dei vere representert med langt høgare verdiar enn om dei berre er der ein gong. Under 20 cM felles markørar, og der lengste streng ikkje er over 8 cM, vil ikkje familyfinder rekne som slektskap.

Med fullt samanfall på 12 markørar vil

ein ha felles opphav i farslinja ein stad bak i tid, men dette felles opphavet kan vere fleire tusen år tilbake.

Treff på 37 markørar (genetisk avstand på 1, 2 eller 3), tyder det på at den felles forfaren i mannslinja kan vere 4-500 år attende og kan kanskje sporast gjennom skriftlege kjelder.

Treff på 67 markørar tyder at ein har ein felles ane innafor eit rimeleg kort tidsrom, og ein bør kunne ha godt håp om å spore splitten i skriftlege kjelder.

Genetisk avstand kan uttrykkest gjennom ein brøk. Avstand på 2 på 37 (0,054) er om lag det same som avstand 4 på 67 (0,059). Ein reknar avstand under 0,1 som nær slekt. Over 5 vil den genetiske avstanden innafor ei haplogruppe være så stor at det er liten sjanse for at personane er i direkte fars eller morslinje med kvarandre på mange tusen år. STR-analysar gjev eit godt verktøy til å finne den genetiske avstanden mellom to testar. Likevel har denne metoden feilkjelder på grunn av at naturen ikkje tildeler arvestoff etter sikre matematiske metodar. Ved samanlikning mellom testen til Daniel sagmeister (test ein) og Tutankhamon vart resultatet 1/12 på 37 STR markørar noko som utgjør ein genetisk avstand 4 på 37(0,108) forstå ein av naturlege grunnar at matematiske metodar ikkje er heilt sikre. Metoden er også avhengig av kor mange markørar som er testa. Ein bør difor kombinere den med analyse av mutasjonane, SNP-ane, for å finne felles stamfar og kor slektsgreinene har splitta opp i nye gjennom mutasjonar.

I forhold til dei tre testane frå Samnanger gav ikkje Familyfinder genetiske treff på markørane mellom nokon av testane som nære slektingar. Ein kan dermed også slå fast at det var to forskjellige mannsgreiner for garden Solbjørg på 1600 talet og på slutten av 1700 talet.

2.4 Big Y500, Y-full analyse og SNP metoden.

Ein kan hente mykje informasjon ut av Y-dna treet og den siste mutasjonen frå Geno 2 testen for å finne fellesstamfar og kor slekt splittar. Ein del sit likevel att og manglar heilt konkrete mutasjonsrekker sidan mutasjonen i Geno 2 testen ofte er datert lenge før å 0. Tida mellom siste mutasjon og FTDNA sin analyse blir ofte eit svart hol både fordi ein manglar testar og skriftlege kjelder utanom verdshistoria. I tillegg kan X-kromosomet arvast frå både menn og kvinner, er det ikkje utan vidare råd å sjå om det felles opphavet er frå mors- eller farssida med ei STR analyse. Men gutar hentar sitt X-kromosom frå mora, slik at dei har genstoffet i sitt X-kromosom frå mormor og morfar, jentene kan ha det frå alle besteforeldra. Med å analysere SNP-ane kan ein få enno meir informasjon.

FamilyTreeDNA sin Big Y500 testar alle basepara i Y-DNA-et, i alt 10,2 millionar, og gjev heile SNP mutasjonsrekka frå «Adam» og fram til siste (kjente) mutasjon. Filen som har med heile rekka av resultat er på opp mot 1 GB og vert kalla BAM-fil; Den er

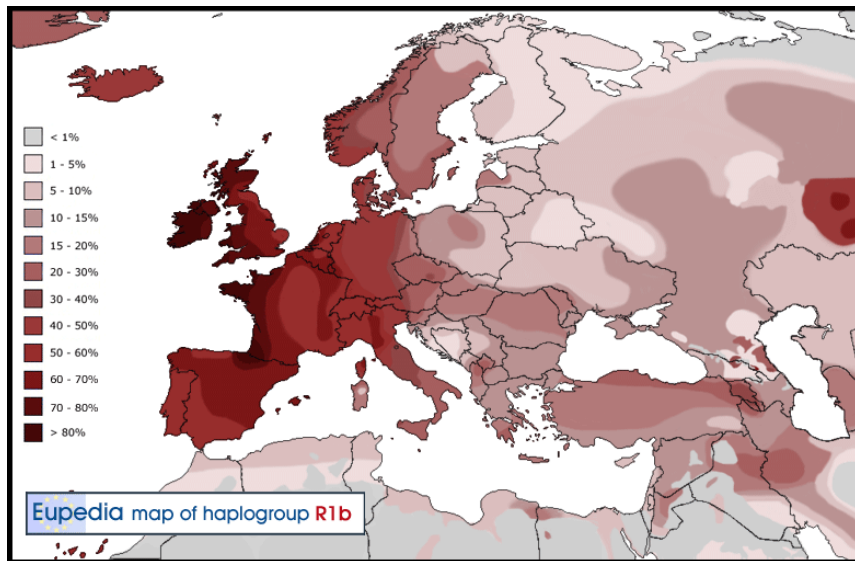
linjer også tidsmessig for kor forfedrane har vandra utan skriftlege kjelder. Ved at Y- full estimerer og tidfester mutasjonane og kor de har sitt geografiske opphav kan ein lage eit geografisk bilete av kor forfedrane har vandra i tillegg til kor slektsgreiner blir splitta gjennom mutasjonar.

For test ein, Daniel sagmeister(R-BY34076) synte Ytreet at han stamma frå ei grein under P 312 som er knytt til Villanova kulturen i sør Tyrol. Y full analysa synte fleire mutasjonar enn kva som kom fram i Geno 2 testen for det var under ti testar med lik mutasjon. I Y-Full er det berre tre testar med den siste kjente felles mutasjonen som er funne. Denne er datert til rundt år 900 f.Kr og lokalisert til Toscana i Italia. Tidsmessig ser ein med det same at ætta til Daniel sagmeister ikkje er etterkomarar frå populasjonen i Samnanger frå steinalderen. Korleis har Daniels Y-gen vandra frå Italia og gjennom 2500 år til det dukka opp i Samnanger?

Når ein ser på treff i FTDNA har Daniel sagmeister så langt ingen «nære slektningar». Skriftlege kjelder syner at Daniel sagmeister har over 200 direkte mannlege etterkommarar både i Os, Fusa, Bergen og U.S.A. Treffa hos FTDNA syner at resultatata på fjern slekt peiker mot Skottland, og det kan sjå ut som det er eit felles opphav med farslinja til slekta Dundas i Dundee. Ein veit at romerane erobra dei sørlege delane av Storbritannia i hundreåret før år 0, og at dei hadde soldatar og offiserar der i fleire hundreår før Romarriket gjekk i oppløysning. Det er slett ikkje utenkje-

leg at nokre av dei slo seg ned på dei britiske øyar, eller i alle høve etterlet seg genane sine der. Dei skriftlege kjeldene gjev ein peikepinn på at Daniel må vere fødd rundt 1570 og i riktig alder under skottetida til å vandre inn i Noreg. Det er dermed ikkje urimeleg å sett opp ei hypotese om at forfedrane til Daniel har vandra frå Italia under romartida til Storbritannia og at Daniel har vandra inn under «skottetida» til Samnanger. Daniel kan dermed felle inn under kva bergensarane i den tida definerte som «stril», sjølv om genmaterialet synte seg å ikkje være av typisk britisk R1b stamme.

Derimot synte genmaterialet til test to, Olav Nilsen Solbjørg (1680-1735), seg å være av ei typisk britisk stamme. Testresultatet hans syner R-A11088/ R-FGC19633 som ligg under greina U106. ut i frå SNPane ser dette ut til å være ei linje som har vore i Storbritannia i minst tusen år, og der forfedrane til Olav N. Solbjørg synest å ha levd i Skottland eller Irland i alle fall midt på 1000-talet. Etterkommarane av Olav Nilsen har dermed heller ikkje noko nær tilknytning til steinalder populasjonen i Samnanger. Dei andre som deler opphavet med linja på Solbjørg heiter Buchanan eller MacAusland, og dei høyrer heime i Irland eller Skottland. Men den næraste «slektingen» i mannslinja til Olav Solbjørg heiter Colburn og er heimhøyrande i England. Ein gong i Vikingetida eller Mellomalderen har ein (av mange) skotte eller engelskmann utvandra til Vestlandet og er vorten stamfaren til Olav Nilson på Solbjørg. Forfedrane til Olav Nilsen fell dermed

klart under kva Bergensarane definerte som framandfolk og stril.

Den tredje testen der den eldste kjente stamfar er Nils Torbjørnsen (1749-1817) hamnar også inn under undergreina U106 med siste kjente mutasjon L48. I følge Y-treet er denne mutasjonen datert til rundt 2500 f.Kr, og er å finne i mange testar i Vest-Europa. Storparten av etterkommarane etter L48 er i dag å finne på dei britiske øyar, og stamfedrane deira har truleg vore med den keltiske utvandringa frå områda i dagens Tyskland og over til dei britiske øyar rundt eit hundreår før vår tidsrekning startar. Testen til Nils Torbjørnsen kan utvidast, og ein kan få sikrere kunnskap om korleis den mannslinja har vandra gjennom dei siste tusenåra.

Ut i frå testresultata synest det som om genmaterialet hos samningane ikkje er så homogent som ein skulle tru med

dårleg infrastruktur og ikkje den største folkeveksten. Testane syner at mennene i Samnanger var av det folkeferdet som bergensarane riktig har definert som utlendingar frå sørvest eller ei «anna» rase. Dette kjem tydelegare fram om ein utvidar det geografiske området til å dekke heile Nord- og Midhordland, vert materialet mykje større, og vi ser at godt over 50% av alle testa mannslinjer på «Strilelandet» høyrer heime i same gruppa, R1b. Slik er det ikkje om vi ser på Austlandet eller Trøndelag. Der er det I1 («vikingane») og R1a («germanarane») som dominerer. I og med at ein så langt berre har tre testar frå Samnanger i Noregsprosjektet må ein kunne gå ut i frå at det finns andre farslinjer i Samnanger som vil det gje eit betre svar på kvar dagen samningar hadde forfedrene sine i steinalderen.

Yngve Nedrebø: Lord Burghleys norske slektninger

De nye hjelpemidlene i slektsgranskingen tar livet av mange gamle fantasier og drømmer, men de skaper også en del nye!

Sommeren 2017 sendte jeg inn en DNA-prøve hentet fra en slekt som hadde vært i Jølster siden midten av 1500-tallet. Denne slekten har vært ualminnelig produktiv, slik at den kanskje nå representerer bortimot 15-20% av alle levende mannslinjer i Jølster.

Etter noen uker fikk vi vite at den tilhørte R1b-M269, den mest tallrike av alle i Vest-Europa. Så langt var alt som forventet. Testen ble utvidet til både 111 STR og til BigY for å få vite mer om slektens vandringer de siste par tusen årene.

Det ble avdekket noen ganske nære treff i Norge, rimeligvis med felles mannslinje nå vi er 4-500 år tilbake, og noen litt fjernere i USA og Storbritannia. Fortsatt var alt helt normalt.

Men så kom det plutselig en invitasjon fra USA:

«Your BigY DNA test results at Family Tree DNA show that you match closely with me and with several other members of my DNA project. We all have SNP Y20961.

William Cecil, Lord Burghley. Henta frå Wiki commons.

I would like to ask if you could please join our project so that we can better see how you are related to us. This would be very helpful for us. The Project name is «Cecil-Cissell».»

Dette hørtes unektelig interessant ut, så jeg registrerte meg, og ble gjennom dette også medlem av gruppen «Lord Burghley (William Cecil) and Related Families» på Facebook.

Selskapet ble angivelig i fyr og flamme over å ha funnet norske slektninger, og de begynte å fabulere om at slekten kunne ha sitt opphav i en norsk viking!

Burghley House, oppført av William Cecil, er i Northamptonshire og bygd mellom 1555 og 1587. Foto: Anthony Masi from UK . Wiki commons.

Lord Burghley

Lord Burghley ble født i 1520 som William Cecil, og var sønn av Sir Richard Cecil (ca. 1495-1553), som satt i det britiske Parlamentet og var sheriff i Northamptonshire.

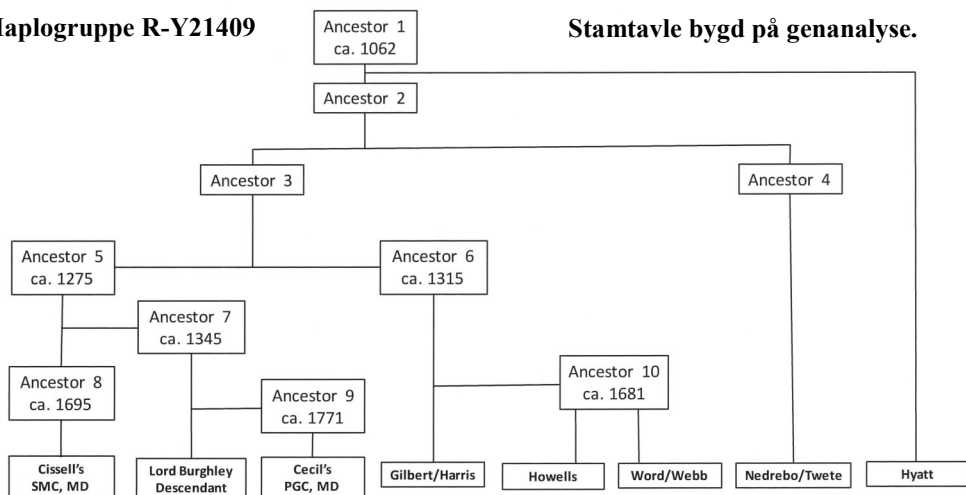
William Cecil fikk førsteklases utdanning og ble kjent med og studerte under de ledende intellektuelle i Storbritannia.

Faren og farfaren hadde tjent Tudorene trofast, og William Cecil fulgte i deres fotspor. Han var først i tjeneste hos Edward Seymour (ca. 1500-1552), som ledet formynderregjeringen til kong

Edward (1537-1553), men han gikk klar da Seymour fallt i unåde, ble fengslet og like etter henrettet.

William Cecil ble «Secretary of State» allerede i 1550 i formynderregjeringen og han ble sittende under «nidagersdronningen» Jane Gray (1537-1554). Men da hun ble sviktet og styrtet, gikk han av i juli 1553.

William Cecil stod for en klart protestantisk og antikatolsk politikk, og stod derfor utenfor i regjeringstiden til den katolske dronning Mary. Men da den protestantiske Elizabeth I ble dronning i 1558, ble William Cecil umiddelbart utnevnt til «Secretary of State», og han ble sittende i sentrale posisjoner i

regjeringen uavbrutt i de 40 årene fram til han døde i 1598. Han var Lord High Treasurer fra 1572. Sønnen Robert Cecil (1563-1612) avløste ham som Secretary of State fra 1596.

For sin lange og trofaste tjeneste ble William Cecil rikt belønnet av dronningen, og kunne kalle seg Lord 1st Baron Burghley fra 1571. Han bygde tre palasser for seg og sin familie, og begge sønnene ble jarler. Han ble stamfar for slekten Cecil, som gjennom flere hundreår har hatt ledende posisjoner i det britiske imperiet.

Mens mange av de andre ledende politikerne under Elizabeth I falt i unåde, ble fengslet, og ikke så rent få av dem ble halshodet, beholdt William Cecil hele tiden sin posisjon. Dronning Elizabeth gav uttrykk for sin ubegrensede tillit til ham, og omtalte ham blant annet som totalt ubestikkelig. De to skal

også ha hatt den avtalen eller i hvert fall forståelsen at dersom de var uenige om politiske spørsmål, var det Lord Burghleys alternativ som skulle bli fulgt. Slik ble Lord Burghley den fremste utformerer av den britiske politikken gjennom hele regjeringstiden til dronning Elizabeth.

William Cecil interesserte seg for kunst og vitenskap. Han var svært opptatt av historie og var ivrig boksamler. Han var opptatt av sin egen slekts historie og fikk satt opp en stamtavle som fulgte farslinjen til Wales, der slektsnavnet hadde vært skrevet Seisyllts. Der hadde slekten tilhørt lavadelen og skulle ha kjente forfedre i farslinjen tilbake til midten av 1000-tallet.

Denne slekten er det som fikk norske avleggere. I den slektstavlen som er satt opp på grunnlag av genanalysene, står stamfaren for den norske greinen

UBB Marcus, diplom 24. juni 1570

som «Ancestor 4», og det er antydnet at han må ha levd rundt år 1200. Analysen er gjort av Iain McDonald ved Universitet i Manchester, og bygger på en teori om at det går rundt 100 år mellom hver mutasjon i Y-dnaet. Det er diskutabelt. Andre opererer med vesentlig lengre avstand mellom mutasjonene (YFull 144,41 som snitt), og da må stamtavlen tidslinje endres og det felles utgangspunktet skyves bakover, kanskje helt til 300-tallet, som er det laboratoriet YFull i Moskva har beregnet.

Men det som er udiskutabelt, er at den norske og den walisiske slekten har felles opphav i mannslinjen. Siden også andre linjer som nedstammer fra

dette felles opphavet (som Hyatt) er britiske, og der splitten ligger mye lengre tilbake i tid (7 mutasjoner) enn splitten til Norge, framstår det som langt mer sannsynlig at en walisier eller engelskmann har emigrert til Norge, enn at hele slekten skal ha kommet til Wales via Norge.

Den norske slektsgreinen

24. juni 1570 møttes en søskenflokk på Såreim i Breim, Nordfjord. De hadde arvet noe jordegods etter faren Ellend (trolig født rundt 1490, død før sommeren 1570), og grunnen til at de møttes var at de skulle ta stilling til hva de skulle gjøre med det godset de hadde overtatt i garden Hjelmset i Breim.

Det var Lord Burghleys norske slektninger som møttes St. Hansdag i 1570. Trolig hadde de ikke den minste kunnskap om dette slektskapet, kanskje hadde de knapt nok en anelse om sitt walisiske opphav. Barneflokket til Ellend hadde til dels norrøne navn, og ingen av navnene peker mot britisk navnetradisjon, slik at vi må anta at slekten har vært i Norge i atskillige generasjoner før Ellends tid.

Dokumentet og skjøtet de satte opp etter å ha diskutert seg gjennom alternativene er bevart, og gir oss gode opplysninger om hvordan de tenkte.

Brødrene Sjur, Gunnar, Kåre, Bård og Lauritz og deres søster Solveig hadde satt hverandre stevne, og det ser ut som om det var hos søsteren de møttes. På Såreim i Breim. Sjur, som bodde i Sogn, hadde med seg sin (eneste) sønn Knut. Sjur var trolig den eldste av brødrene, og han hadde arvet et pund smørs leie i garden Hjelmset i Vereide sokn. Siden han bodde langt unna fant han det upraktisk å skulle styre en liten jordepart i Breim. Parten var for liten til at han kunne bosome seg på den. Sønnen Knut, som må ha vært myndig i 1570, og derfor trolig født før midten av 1540-tallet, var den nærmeste til å løse farens odelsgods, og han fikk tilbudet, men takket nei. Deretter ble brødrene spurt, først Gunnar, som bodde i Hornindal, og hadde både kone og barn. Han hadde selv arvet et halvt pund i Hjelmset, men han var ikke interessert i å kjøpe mer. Tvert imot ville han gjerne selge sin part.

Så gikk tilbudet til de andre brødrene,

Kåre og Bård på Bolset i Jølster, men det ble nei der også, og heller ikke Lauritz på Bergheim i Breim ville kjøpe. Da tok søsteren Solveig ordet. Hun ville slett ikke se at dette godset kom ut av familien og i fremmede folks eie:

Opstod da for^{ne} Siurd Ellendsøns søster wedtt naffn Solue Ellendsdaatter paa for^{ne} Saarim, och sagde for end thet skall komme wdarffuis eller y fremmit folckis hender da will ieg kiøbe thet och legge dig pening derfore, huilckitt de allesamen paa begge sider gierne och godueligenn samtöchte,

Solveig la 11 gamle dalere på bordet og kjøpte Sjurds pund og gav fem dalere til Gunnar for det halve pundet, og dermed var hun blitt eier av hele farens andel i Hjelmset. Brødrene var vitner og dokumentet ble forseglet.

Det finnes bare en Ellend («Elline») i Gloppen i skatelisten fra 1563. Han var leilending på Kvile i Breim, og betalte 1 daler i skatt for det. I tillegg dukker han opp i listen over jordeiere, som skulle skatte halvparten av sin jordegodsinntekt, og han betalte to dalere der. Ellend eide ikke bruket han satt på i Kvile, som lå under Kronen, men han satt trolig med atskillig mer jordegods enn bare parten i Hjelmset, noe de fire dalerne i årlig landskyld klart indikerer. Sønnene Kåre og Bård i Jølster skattet begge av jordegods, og holdningen til de andre i 1570 tyder vel på at de også satt som jordeiere.

De fem sønnene til Ellend var spredt, en i Sogn, to i Sunnfjord, en i Breim og en i Hornindal. Kanskje hadde de bo-

satt seg på gamle odelsgarder. Vi finner ikke Gunnar eller Sjur i listene i 1563 over jordeiende bønders skatt, men trolig ble det bare betalt av inntekt av jordegods, og dermed kunne man slippe skatt om man satt på egen jord.

I 1567 står Ellend fortsatt som gardbruker på Kvile, men ikke lenge etter var det Rasmus som hadde tatt over der. Rasmus var ikke sønn av Ellend. Det har vi konstatert gjennom gentest i etterslekten, men han kan godt ha vært svigersønn, for det var Rasmus Kvile sin datter Ragnhild Rasmusdatter som overtok odelsgodset i Hjelmeset etter Solveig.

Hjelmeset var å regne som en god gard. Den hadde både skog og laksefiske (selv om lakseverpet i 1626 kalles «ringe»), og den samlede skylden var 3 lauper smør. Eierandelen til Ellend og hans barn på 1 1/2 pund var derfor bare en sjettedel del av garden. Prestebolet i Gloppen eide sammen med Vereide kirke halve garden. I 1646 står det at den andre halvdel var «Bunde odel».

Ragnhild Rasmusdatter var gift med Tord Mårdsen Veiteberg i Jølster, og han står sammen med sine barn som eier av Hjelmeset i 1624.

Formuleringen tyder på at Ragnhild da var død, og jordegodset delt mellom hennes gjenlevende mann Tord og deres barn. En halvt pund av odelsgodset som Solveig kjøpte i 1570, ble solgt i 1605, og resten i 1638. Da var det Tord Mårdsen og hans sønn Christen Tordsen Klakegg som stod som selgere. Da ser det ut til at dette jordegodset, som Solveig hadde reddet for slekten i

1570, omsider var ute av den.

I «Norgesprosjektet» er det registrert nesten 2000 mannslinjer. Fire av disse synes å komme fra Lord Burghleys norske slekt. I tillegg har vi funnet en linje i USA, men med utspring i Jølster, altså fem linjer i alt. To av dem kan gjennom kildene følges tilbake til Bård Ellendson (ca. 1530-1608) på Bolset i Jølster. I tillegg er det rimelig grunn til å anta at ytterligere to kan komme fra ham, selv om den ene av dem på 1600-tallet synes knyttet til Kvinnherad og Austevoll. Vi arbeider med å få avklart det gjennom tilleggs-testing.

Den femte linjen hører hjemme på Sunnmøre, men kan være kommet fra Lødemel i Hornindal. Tanken vår er nå å få testet flere mannslinjer der, for å få bekreftet eller avkreftet slektskap. Kanskje er det etterkommere etter Gunnar Ellendson i Hornindal vi er på sporet etter. Navnet Gunnar fantes der på 1600-tallet.

Med stadig nye tester inn i Norgesprosjektet, håper vi på å kunne finne andre slektninger. På den måten har vi mulighet til å si noe mer om når «Lord Burghleys norske slektsgrein» kom til Norge.

Bjørn Davidsen:

Mor Emmas hellekaker

Denne oppskriften har ingen ting med julen å gjøre, som kanskje de fleste foregående i denne serien. Disse kake-
ne kan ikke legges i en boks og tas fram ved et der til egnet høve. De må spises ferske, helst lunkne, rett fra tak-
ken eller pannen – men egner seg godt som kaffemat både i julestria og ellers i året.

Dog har denne oppskriften sin historie. For sporadisk fra tidlig 1950-tall, med til dels flere års mellomrom, ble den da vegløse bygda Dingja i ytre Sogn mitt annet hjem (i dag går vegen fra Brekke via Sygnefest til Eivindvik, tvers gjennom bygda). Og i heimen til Emma og Konrad var det alltid husly – og svært god mat – å få. Denne oppskriften er derfor en hyllest til og minne om min

matmor Emma, som alltid stelte så godt for meg!

Emma Dingen (1907–1990) var fra Sætenes sør i Gulen, og hadde gått på husmorskole i sin ungdom; tror det ble sagt på Kroken i Sogn. Hun kunne diske opp med de herligste retter. De fleste var nok egne varianter av det som i dag står i vanlige kokebøker. Oppskriften på hellekakene som vi fikk til kaffemat, var derimot lenge et mysterium å finne ut av.

Emma og Konrad drev med kyr og sau på garden. Og siden Dingja den gangen var vegløs og bare hadde båtforbindelse til Bergen et par-tre ganger i uken, var eneste muligheten å kinne smør av melken. Kanskje det var derfor også helle-

Dingja en solskinnsdag. Foto: Bjarne Thune, bildet hentet fra Wikipedia.

Davidssens hellekaker julen 2018. Foto: Inger Brokka de Ruiter.

kakene ble så gode? Restproduktet i smørproduksjonen er nemlig saup (kjernemelk), som viste seg å være en av originalingrediensene i hellekaker.

For vel inne i dette århundre, ble jeg eier av boken «Fjordamat» (Selja Forlag). Og der fant jeg omsider det som må være oppskriften på Emmas hellekaker, eller «Hillekaker fra husmorskulen i Kroken», som det står i boka:

400 g kveitemjøl

1 ts natron

2 ss sukker

9 dl saup eller sur mjølk

Lag røra som til vaflar. Steik på panne eller helle.

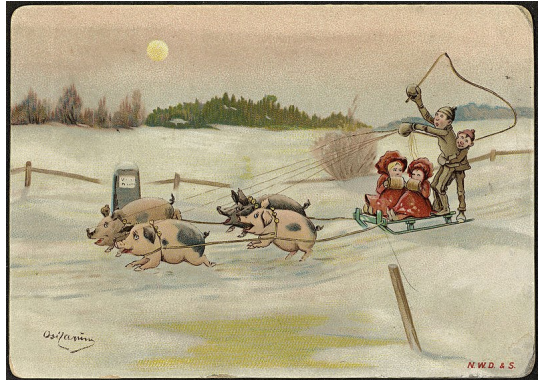
(Oppskriften gir ca. 14 kaker.)

En enkel oppskrift, men hva gjør man med dette saupet (som knapt er å oppdrive) eller den sure melken (som heller ikke finnes i sin opprinnelige form)?

Etter litt prøving, kom jeg til at «mørkeblå» kulturmelk spedd med vann (ca. 1/3) fungerte godt.

Bruk takke eller steikepanne, som må være tørr (ikke smurt). Røren må være så tynn at den kan helles fra en øse og sirkles utover med den til vel 20 cm i diameter. Med rett varme kan kaken snus når den er «tørr» på oppsiden, og steikes på andre siden til like med en pannekake.

Vel bekomme, og god jul!

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Arstadveien 22
5009 Bergen
Tlf: 55965800

epost: statsarkivet.bergen@arkivverket.no
digitalarkivet@arkivverket.no

Internett:
<http://www.arkivverket.no/bergen/om.html>
<http://www.digitalarkivet.no/>

De siste utgavene i denne serien:

3/2010

1/2011

2/2011

3/2011

4/2011

1/2012

2/2012

3/2012

1/2013

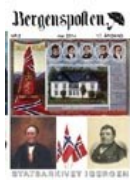
2/2013

3/2013

1/2014

2/2014

3/2014

4/2014

1/2015

2/2015

3/2015

4/2015

1/2016

2/2016

3/2016

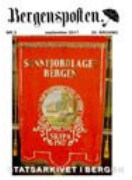
4/2016

1/2017

2/2017

3/2017

4/2017

1/2018

2/2018

3/2018

